Az „1848–49. Történelmi Lapok“ könyvtára.

216315

I. kötet.

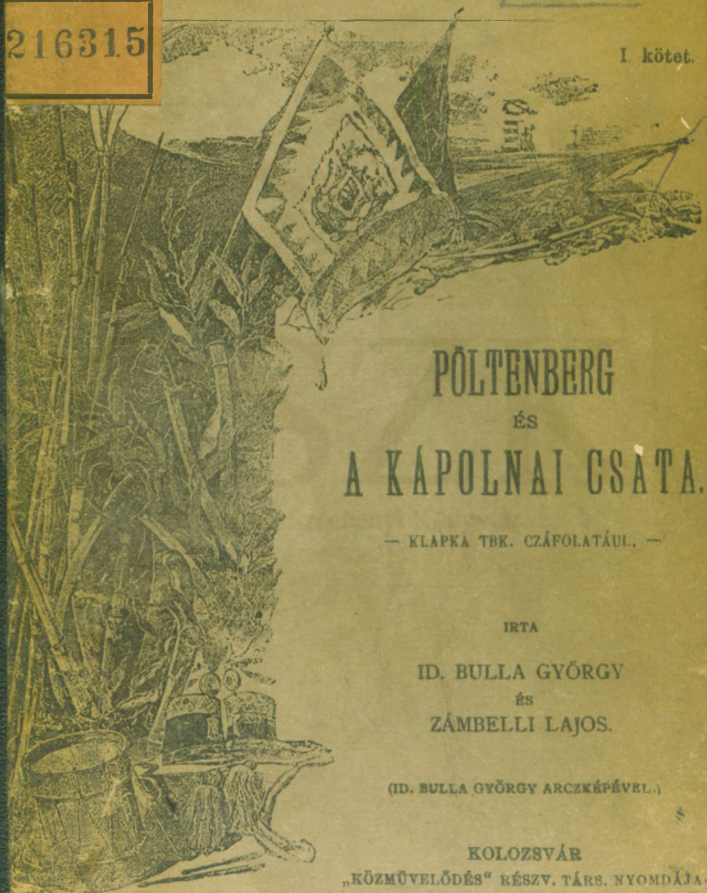

PÖLTENBERG
ÉS
A KÁPOLNAI CSATA.

— KLAPKA TBK. CZÁFOLATÁUL. —

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY
ÉS
ZÁMBELLI LAJOS.

(ID. BULLA GYÖRGY ARCZKÉPÉVEL.)

KOLOZSVÁR
„KÖZMŰVELŐDÉS“ RÉSZV. TÁRS. NYOMDÁJA.
1894.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Pöltenberg és a kápolnai csata.

AZ

„1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK“

KÖNYVTÁRA.

I. KÖTET.

PÖLTENBERG ÉS A KÁPOLNAI CSATA.

OSZK

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY

ÉS

ZÁMBELLI LAJOS.

KOLOZSVÁR

1894.

A MŰVÉSZET KÖNYVTÁRA

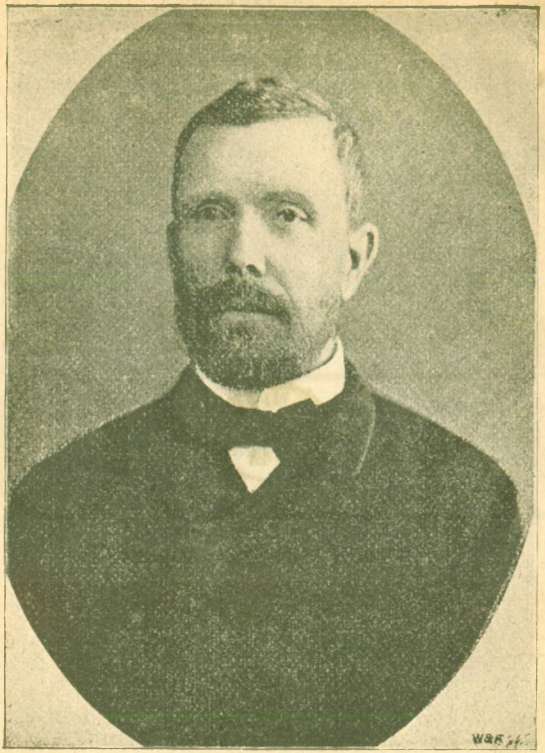

id. Bulla Gyögy

PÖLTENBERG ÉS A KÁPOLNAI CSATA.

— KLAPKA TBK. CZÁFOLATÁÚL. —

IRTA

ID. BULLA GYÖRGY

ÉS

ZÁMBELLI LAJOS.

(ID. BULLA GYÖRGY ARCZKÉPÉVEL.)

KOLOZSVÁR

A »KÖZMŰVELŐDÉS« RÉSZVÉNYTÁRSASÁG NYOMDÁJA.

1894.

ERZ

A M.N.MUZEUM KÖNYV-TÁRA

216315

R 1965

M.N.MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló
1895. év. 573. sz.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	VIII
Id. Bulla György közleménye	1
Zámbelli Lajos ezredes felelete	41
Bulla felelete Z L. ezredes válaszára	57
Id. Bulla György életrajza	83

ELŐSZÓ.

Többek kérésének, s a közóhajnak engedve, e füzetben külön is kiadjuk a lapunk múlt évi és idei folyamában »Pöltenberg és a kápolnai csata« czímen megjelent érdekes közleményeket, hogy necsak íróiknak, de másoknak is megmaradjon a használhatóbb könyvalakban. Ebből kifolyólag *Az »1848—49. Történelmi Lapok« könyvtára* czím alatt új vállalatot alapítunk, melynek I. kötetét e füzet tevén ki, elhatároztuk, hogy a lapunkban ezután megjelenő hosszabb érdekes leírásokat külön is ki fogjuk adni. S ha a t. közönség támogatását továbbra sem vonja meg tőlünk, ily módon lassanként egy egész kis könyvtár fog lapunk mellett keletkezni.

Uj vállalatunk ez I. kötetét több is fogja követni, s hisszük, hogy talán ezzel is hozzájárulunk valamicskével dicső szabadságharczunk ismerete történetéhez.

Kolozsvár, 1894 ápr. 1-én.

A szerkesztő.

Midőn ismételten tollat fogok, ezt azzal a meggyőződéssel teszem, hogy a tényeknek, igazságnak teljesen megfelelő leirásom, — bármennyire hü ecsetelése lesz is az eseményeknek, — mégis sokak nézetével ellenkezni fog Ez a körülmény azonban velem a tollat le nem téteti, mert jól tudom, hogy: „quot capita, tot sensus". Mindemellett talán joggal remélhetem mindenki részéről annyinak feltevését, beismerését, hogy engem a következők megirásánál csakis az önzetlen hazaszeretet, a tiszta igazságra való törekvés vezérelt.

Különben is tényekről beszélek, történeti adatokat sorolok fel s részemről a kommentárolás csak nagyon másodrendü szerepet játszik e helyen. Az események összehasonlitó megitélését s ezekből a konzekvenciák levonását a gondolkozni szeretők pártatlan megbirálására bizom.

Időszerünek tartom czikkem közlését ugy általános, mint egyéni szempontból is. Általános okokból, mert ez a szabadságharczunkat vitézül átküzdött hős: az aradi vértanuk egyike: *Pöltenberg* Ernő tábornoknak, eddigelő kellőleg nem méltatott szerepléséről behatóbb ismertetést tartalmaz. Egyéni okokból, mert mig egyrészt magam iránti kötelességet teljesitek, másfelől az emlitett, szeretve tisztelt tábornok, hajdani parancsnokom dicső emléke iránti tartozásomat rovom le általa.

Fejtegetésem tárgyát csupán a *kápolnai* csata második napján, 1849. február hó 27-én a magyar hadsereg jobb szárnyán történt előeseményeknek közvetlen és közvetett tapasztalataimon alapuló elbeszélése s azoknak itt-ott szerény nézetemmel való kisérete képezi.

*

Klapka müveiben[1]) a kápolnai csatára vonatkozólag ezt irja: „hogy Pöltenberg a kápolnai csata első napjának alkonya után egy még föl nem deritett félreértés folytán a Tarna vonalán Feldebrő és Aldebrőnél reábizott hadállást elhagyván, Kerecsendre visszavonult s hogy ugyanő a kápolnai csata második napjára *Dembinszky* fővezértől azt az utasitást nyerte, miszerint gyönge hadosztályával a gyöngyös-domoszlói utat fedje[2]).

Ugyanez alkalommal azt mondja Klapka, hogy Pöltenberg később utasittatott, miszerint Klapkának Verpelétnél védett állását támogassa, hogy azonban a csata már három órán át tartott s Pöltenberg még sem hozta az annyira szükséges segitséget s hogy csakis reggeli 11 órakor jelent meg a csatatéren, baloldalt állitván fel csapatait[3]).

Végre, hogy Pöltenbergnek Debrőről való visszavonulása folytán a Kápolnától Verpelétig terjedő egész vonalat Klapkának csupán a *Máriássy* és *Dessewffy* alatti két hadosztálya szállotta meg, minek folytán Klapka

---

[1]) „Nationalkrieg“ 1 kötet 240—265 lap.
„Emlékeimből“ 235—241. lap.
[2]) Nationalkrieg I. k. 250. lap.
[3]) „Nationalkrieg“ I. k. 253—254. lap.

Schlicknek a cs. kir hadsereg zömével való egyesülését meg nem akadályozhatta[1]).

Ugyanezen adatokat veszi át Klapkától Horváth Mihály is a később napvilágot látott „Függetlenségi Harczunk“ II. kötetének (második kiadás) 250—258. lapján Csakhogy utóbbi már azt is mondja, — a mire én különös sulyt fektetek, — hogy a kápolnai csata második napján, a vonalunkat Verpelétnél megtámadó cs kir. vasasokat négy század Sándor-huszár és a 14-ik honvéd-zászlóalj Verpelétig visszaüzte, — tévesen említve ez utóbbi zászlóalj parancsnokául Földváry Károlyt, mert nem ez, hanem Bukovszky N. volt a nevezett zászlóalj őrnagya.

Az eseményeknek ily téves módon való ismertetését, — minden szakértői kutatás nélkül. Klapka és Horváth Mihálytól *Gelich* Richárd is átveszi.[2])

Mindhárman tehát Pöltenbergről egybehangzóan azt állítják, hogy ő debrői állását 1849. febr. 26-án késő este elhagyta; Kerecsendre vonult vissza, s onnan másnap febr. 27-én csakis reggeli 11 óra felé jelent meg a csatatéren.

Ez alkalommal konstatálni kivánom, hogy Kerecsend Verpeléthez alig több mint 1 és $^2/_4$ mf. Kápolnához, pedig $1^1/_8$ mföldnyi távolságra esik. Hogy mindkét helyen a csata majdnem egy időben reggeli 8 órakor kezdődött. Hogy a Kerecsend és Kápolna között elterülő térség majdnem róna. Hogy 1849. évi február hó 27-én kevés fagy mellett szép napos időnk volt délután 3 óráig.

[1]) „Nationalkr.eg I k. 263. lap.“

[2]) „Függetlenségi Harczunk“ II. k. 417.—439. l.

Ezek szerint tehát Pöltenbergnek mindjárt a csata kezdetén hallania kellett az ágyúszót, annál inkább, mert ezt a megelőző napon *Görgei* és Dembinsky még Egerben is zárt szobában meghallották.

Hól volt tehát Pöltenberg, hol időzött, hogy Kerecsendről csak délelőtt 11 órakor vonulhatott be Verpelétnél a csatarendbe? Holott, ha csak reggeli $^1/_2$ 6 órakor indul is, 8 órára tehát a csata kezdetén már Verpelétnél lehetett volna

Ezekből kitetszőleg Pöltenberg, Klapka és emlitett társai részéről nyiltan szándékos, vétkes mulasztással van vádolva. Ha valók volnának a három szerzőnek erre vonatkozó állitásai, akkor csakugyan Pöltenberg mulasztása lett volna annak az okozója mit Klapka mond, t i hogy a Kápolnától egész Verpelétig elnyuló csatavonalat csupán két hadosztályával volt kénytelen megszállani, s igy haderejének csekélysége miatt Schlicknek a cs. kir. hadsereg zömével való Kápolna és Verpelét közötti egyesülését meg nem akadályozhatta.

Miután főleg s talán egyedül ezen egyesülés okozta, hogy jobb szárnyunk febr. 27-én reggel Verpelétnél szétugrasztatott s a csatát az egész vonalon elveszitettük; s ha Pöltenberg Ernő ezt a mulasztását fönnebbiek szerint a vett parancs ellenére, tehát szándékosan követte volna el, ugy eme imputált mulasztások oly setét, annyira kitörölhetetlen foltot ejtenének dicső emlékén, melyet még a későbben elszenvedett vértanu halál sem volna képes lemosni.

Én akkor a Pöltenberg hadosztályának 51-ik, vagyis a Beszterczebányai 2-dik zászlóaljában, mint

mint őrmester szolgáltam, s igy közvetlen szemtanu feljogositva érzem magamat arra, hogy a fent említett téves állitásoknak tarthatatlanságát az igazsághoz hiven egyenkint kimutassam. Annál is inkább, mert az eféle valótlan insinuaciók által megtámadva látom hadosztályom reputatióját; fő és alantas vezéreink szereplését is.

*

Lássuk minő intézkedéseket tett a magyar hadseregnek akkori fővezére Dembinsky 1849 évi febr. 26-án későn este a rákövetkező napra. Ez intézkedésekre nézve döntő bizonyitékot képez a fővezérnek hátrahagyott okmányai alapján *Danzer* Alfonz volt cs. kir. kapitány által német nyelven összeállított mű, melynek erre vonatkozó tartalma (I. k. 182—184. lap.) röviden összevonva a következő:

Dembinsky ez este Klapkához egy hivatalos levelet irt, melyben előtte Verpelétnek hadászati okokból való fontosságát fejtegeti, s hangsulyozza, hogy egyedül ennek birtoka képesit minket arra, hogy Schlicknek Windischgrätz herczeg seregével való másnapi egyesülését megakadályozhassuk. Ugyanezen levélben tudósította Klapkát Pöltenberg hadosztályának állásáról is.

Miután pedig *Dembinsky* egyúttal azt is állítja, hogy *Pöltenberg* épen e levél irása alkalmával későn este nála személyesen jelentkezett, következésképen feltételezendő, valónak veendő az, hogy neki Pöltenberg hadosztályával Kerecsendre való elvonulását s annak okait is ez alkalommal bejelentette.

Ugyanott Dembinsky a magyar hadseregnek febr. 26—27-iki éjjeli állását következőleg tünteti föl: *Schulcz*

hadosztálya Eger fedezete végett 2800 emberrel és 8 ágyuval Szólát és Bakta között; ettől balra Verpeléten *Dessewffy* hadosztálya 5000 emberrel, 24 ágyuval; Debrőnél *Pöltenberg* 4000 emberrel, 16 ágyuval; Kápolnán *Máriássy* 5000 emberrel, 16 ágyuval; a kálli erdőben *Aulich* és *Szekulics* ezredes 8000 emberrel, 27 ágyuval, végre *Kmethy* és *Guyon* hadosztályai közeledőben azon utasítással, hogy a kerecsendi magaslatokat megszállják.

Figyelmeztetnem kell az olvasót, hogy a fentebb elősorolt hadállások ismertetése nem tár eléggé hű, a valóságnak megfelelő képet szemeink elé, mert vagy maga Dembinsky volt az, ki a hadállásokat, hátrahagyott irataiban összezavarta, — vagy pedig az ezen iratok nyomán emékiratait összeállító *Danzer* volt az, ki a jelzett hibába esett. Ugyanis *Aulich* az 1849. évi febr. 26. éjjelén hadosztályával nem Kálón volt; ő azon este csakis Maklárig érkezett*). Ugy Pöltenberg is, mint már említém, ez éjszakát Kerecsenden töltötte.

Hogy előbbi állításomat jobban bebizonyítsam, hivatkozom az *id. Görgey István* „1848 49-ből" című müvének I. kötete 257. lapján közzétett, Dembinsky által *Bayer* ezredesnek tollba mondott, 1849. évi febr. 26-án este 7 órakor kiadott fővezényleti parancsra, melynek szövegéből világosan látható, hogy Aulichnak csakis a parancs kezéhez vétele után kellett Maklárról Kálra indulnia. E parancs eredetije a nemzeti muzeum tulajdonát képezi.

*) „Mein Leben und Wirken„ I. k. 229. lap (Görgey). „Nationalkrieg" I. k. 247. és 250. lap (Klapka).

Egyébiránt további fejtegetéseimből is látni fogja a tisztelt olvasó, hogy ugy Dembinsky „emlékiratai“, mint Klapkának „Nationalkrieg“ czímü művében is csak ugy hemzsegnek az ehhez hasonló tévedések és ferde érvelések; mik mellett mindkét mű ugy tünik fel, mint egy vert tábornoknak, saját hibáit takarni, vereségeit leplezni akaró jelentései.

1849. évi február hó 25-ik napjának éjjelét Pöltenberg hadosztályával Makláron töltöttük. 25-én a katonai élelmet nem osztották ki, az intendaturának híre sem volt. De volt a honvédeknek megtakarított pénzük, min a jószivü lakosoktól nem volt nehéz vacsorát szerezni. Maklári gazdasszonyom nem csak számomra, de a századbeli összes káplárаim részére is, előre kialkudott olcsó árért jó vacsorát készített. Hasonlókép járt a legénység is, és igy ez estén — daczára a kötelességet feledő intendatura mulasztásának, — valamennyien jóllaktunk, utána jól aludtunk. Másnap 26-án korán reggel, verőfényes meleg napon Kerecsendre indultunk; onnan tovább nem a Kápolna felé vezető országúton, hanem a Deménd feletti magaslaton, mezei utakon Feldebrő felé tartottunk. Útközben mindig körünkben volt látható a daliás termetü, erőteljes, fiatal törzstiszt: *Pöltenbergnek* vidám jóságos arcza. Fekete paripáján, fején lapostetejü huszár-sipkájával hol elől, hol hátrább lovagolt katonái mellett. Valamennyien szerettük őt, tisztek és legények egyaránt. Együtt szenvedtük át a háborunak minden viszontagságát; naponként láthattuk, miként félti a szegény baka életét, egészségét, s viseli szivén összes katonái jóllétét. A veszélyes helyzetek alkalmával nyilvánuló

lélekjelenléte, s ilyenkor tanusított hidegvérü magaviselete által mindig bámulatra ragadott bennünket. Szóval hős volt, s mint ilyen imponált összes táborának.

Lehetett déli 12 óra, mikor Feldebrőre bevonultunk. Ott találtuk Dessewffy hadosztályát s ott láttam életemben először a vörös szalagos vitézeket. Rövid idő mulva a Dessewffy hadosztálya elvonult Verpelétre, minket pedig Feldebrőn szállásoltak el.

Fél órai pihenésünkből hatalmas ágyuzás zavart ki. Nyomban megszólalt nálunk is a riadó. s nehány percz mulva kész csatarendben állt hadosztályunk. Pöltenberg szokott stoikus kifejezéssel arczán rövid szemlét tart hadosztálya felett s azt — azon irányban, honnan az ágyu szól — útnak indítja.

A feldebrői dombokon Aldebrőre vezető, — s a Tarnát dominálo magaslatokon elvonuló — mezei úton, a mindig hatalmasabban visszhangzó ágyuszó mellett, rohamos lépésekben haladtunk a csatatér felé. Életemben először lettem büszke árvamegyei tót közlegényeimre, kik az 1-ső, 66-ik és a 14. honv. zászlóaljbeli magyar fiukkal vetekedve törtek előre. Mellettünk egyszerre jobbra is, balra is előre ügetnek a mi Sándor-huszáraink s megszólal a vezényszó: „helyet az ágyuknak! Útat nyitottunk, melyen át előre száguldoztak ütegeink. Ezek elvonulta után ismét sorakoztunk s az előbbi rohamos tempóban tovább vágtattunk.

Szokása volt Pöltenbergnek, hogy valahányszor megszólalt előttünk az ágyu — mindig rohamlépésben indítá csapatait a csatatér felé. Ezt tette később is 1849. jul. 23-án Harsánynál, valamint a következő na-

pon Görömbölynél is, hol egy sokkal számosabb sereg ellenében vitézül, minden nagyobb veszteség nélkül állotta meg helyét Pöltenberg hadteste. Így volt ez Győrnél is, hol több mint háromszor erősebb ellenféllel szemközt — reggeltől késő estig dicsőségesen, szinte nagyobb veszteség nélkül — csupán saját hadteste állt helyt.

Mindezeket csak azért említem fel, hogy hadosztályunk (később hadtestünk) szellemét és a Pöltenberg, meg katonái között kifejlődött viszonyt megvilágítsam.

Pöltenberg ismerte katonáinak képességét s tudta mennyire bizhat bennük; viszont ő benne a katonái feltétlenül megbíztak. Midőn 1849 évi jun. 28-án Téth felé elkülönített zászlóaljunk a csanaki magaslatokról is leszoríttatott, s a győr—szabadhegyi állás felé — tavasz óta most először - hátrálnunk kellett, egyik bakám bizalommal fordul felém e szavakkal: „Ej őrmester uram, ha a generálisunk mai napon is commandiroz minket, bezzeg mi akkor nem hátrálunk!“

A mint már említém, nem tartom feladatomnak részletezni az aldebrői erdőben 1849. febr. 26-án véghez vitt munkát. Az ottani akciónkról csak annyiban emlékezem meg, hogy már koromsetét éj volt, mikor mi Kápolnáról, — hol az ágyúzás már régen megszünt, — daczára a kiküldött czirkáló csapatoknak, semmiféle értesítést nem nyerve, azon aggodalom miatt, nehogy elvágassunk — a Tarnán átvonultunk és éhgyomorral nagyon későn Kerecsendre értünk. Az alatt az előbbi félreértés is megszünt, mert a Pöltenberg személyes vezetése alatt, *Kápolna* felé ujra ellovagolt huszár őrjárat

csapatainknak azon hírt hozta, hogy Kápolnát még tartja Dembinsky. És egyuttal még ismertette Pöltenberg a fővezér azon parancsát, hogy másnap, azaz február 27-én korán hajnalban a Tarna melletti, csak most elhagyott állásunkon, kell lennünk. Hogy ez minden trombita és dobszó mellőzésével, kevés zajjal történhessék, minket csak udvarokon, pajtákban szállásoltak el, szigoruan megtiltva a lakokba való bemenelt.

A Görgey hadtestében, tehát a Pöltenberg hadosztályában is szigoru fegyelem uralkodott. Következőleg senki sem mert a magánlakokban alkalmatlankodni. A falusi korcsmában sem inni sem enni valót nem kaptunk s így éhesen s a napi durva munkáktól megviselve heveredtünk le, várva az indulási óra érkezését

Görgey Arthur a „Mein Leben und Wirken“ című müve I. részének 232. lapján, — azon alkalomból, midőn Guyon 1849. évi febr. 26. 27. éjjelén hadosztályának biztos, jókori bevonása czéljából Kápolnáról Mező-Kövesdre személyesen ellovagolt, — azt mondja, hogy útközben Kerecsenden egész véletlenül Pöltenberg ezredesre s hadosztályára bukkant. Helyre igazítva Pöltenbergnek a mult napi csata eredményéről nyert téves értesülését — közölte vele a következő napi feladatát. Hozzátéve, hogy szükség esetén még hajnal előtt induljon az aldebrői állására.

Legyen szabad megjegyeznem, hogy Görgeynek a fentebb írt állítása, közvetlen tapasztalatom szerint is, — szóról-szóra való.

Magam elé tűzött feladatom megoldhatása végett hivatkoznom kell továbbá azon okmányra, melyet a

Pöltenberg hadosztályában szolgált *Souper Károly* törzskari őrnagy, hadosztályának a kápolnai csata második napján viselt dolgairól megírt, s melynek eredetije id. Görgey István munkája szerint (I-ső kötet 264-dik lap) a nemzeti muzeumban a Görgey család levéltárában fekszik.

Ezen okmány szerint: 1849. febr. 27-én korán reggel, úgy Kápolnát, mint Verpelétet, majdnem egyidejüleg támadta meg az ellenség. Pöltenberg tehát a jobbszárny támogatása végett Verpelét felé sietett. Midőn odaérkezett, a Klapka csapatjai már ki voltak a faluból szorítva. De az I-ső honvéd-zászlóalj s az I-ső utászosztály rohammal visszavették a falut s azon voltak, hogy abban tartósan elhelyezkedhessenek. Ekkor a falu másik végéről előrohanó ellenséges lovasság gyors visszahúzódásra kényszerítette őket; ha nem így tesznek — könnyen elvágathattak volna csapatjuktól. E pillanatban Pöltenbergnek, a Verpelét előtti homokos magaslatokon felállított huszársága veszélyeztetett gyalogcsapataink támogatására előrohant s az ellenséges lovasságot oldalt, gyalogságunk meg elölről támadta meg s kényszerítette, hogy rendetlen futásban, a falu mögött keressen menedéket. Most *Kossuth Sándor* dandára (közte az I-ső honv. zászlóalj is) a Verpelét előtti magaslatokra visszahúzódik, mig Zambelinek a jobb szárnyon levő dandára, a nagy tömegekben ismét előrohanó ellenséges lovasságot megtámadja s három darab lovassági ágyuját elveszíti, miket azonban a *Pászthory* kapitány vezérlete alatt ismét elötörtető *Sándor* huszárjainknak visszafoglalni s megmenteni sikerült.

A mi ezen harcznak bővebb ismertetését, s különösen Verpelétről egészen a kerecsendi magaslatokig, Görgey Arthur hadtestparancsnokunk személyes vezénylete alatt eszközölt visszavonulásunk, valamint a kerecsendi magaslatoknak körömszakadtig való megvédésének leírását illeti, ezek kitűzött feladatom körén kivül esnek s így a tudni vágyó szíves olvasót kérnem kell, hogy e tekintetben Görgey Arthurnak „Mein Leben und Wirken“ czímű műve (I. köt. 238—245. lap); id. Görgey Istvánnak ezt is magába foglaló visszaemlékezései (I. köt. 265—71. lap) s más ismert nevű szerzők műveiből merítsen bővebb felvilágosítást

Csak azt látom még szükségesnek, hogy Pöltenberg hadosztályának a Souper Károly főnnebbi hivatalos jelentéséhez csatolt létszám kimutatását közöljem.

Ezen adatok szerint Pöltenberg hadosztálya 1849. febr. 26. és 27-ik napján a következő csapatokból állott.

Zámbelli dandára:

A 14-ik honv. zászlóalj *Bukowszky* őrnagy alatt 450 emberrel.

A 66-ik honv. zászlóalj *Gózon* őrnagy alatt 500 emberrel.

2 század utász *Beke* kapitány alatt 110 emberrel.

6 század *Sándor* huszár 300 lóval.

Az 1-ső számú lovasüteg *Láczay* hadnagy alatt 7 ágyuval.

Kossuth Sándor dandára:

Az 1-ső honv. zászlóalj *Pósta* kapitány alatt 550 emberrel.

Az 51-ik honv. zászlóalj *Ujlaky Ede* kapitány alatt 600 emberrel.

2 század Sándor-huszár 100 lóval. Az 5-ik számú 6 fontos gyalogüteg, *Harsay* kapitány alatt, 6 ágyuval.

Összes létszám:

Zambelli dandára	1360 ember,	300 ló,	7 ágyu;
Kossuth „	1250 „	100 „	6 „
Mindössze:	2610 ember,	400 ló,	13 ágyu.

A mi zászlóaljunk (az 51-ik) ez alatt, mint végső tartalék, a Verpelét előtt elterjedő magaslatokon volt, ágyuink megvédése czéljából felállítva. S így én a legkedvezőbb helyzetben feszült figyelemmel kisérhettem minden legapróbb mozzanatot, mely alattam s a Verpelét előtti küzdőtéren lejátszódott. Láttam s a legnagyobb határozottsággal emlékezem, hogy a Kossuth S. dandárából való 1-ső honv zászlóalj és a Zambelli dandárába beosztott utászosztály volt az, mely a Klapka csapatai által kiürített Verpelétet rohammal vette vissza az ellenségtől; hogy a Zambeli dandárából való gyalogság között a Bukowszky őrnagy vezénylete alatti 14-ik honv. zászlóalj volt az, mely a falu felső végén, tehát a mi jobb szárnyunkon kibontakozott „Prinz von Preussen“ nevű vértesek dühös rohamát, a hirtelen alakított négyszögből, bátor sortüzelés által visszaverte. Láttam azt is, hogy azon huszárok, kik Zámbelli dandárából odaveszett 3 drb, lovaságyut a vértesektől visszafoglalták, nem mint Klapka állítja *Új* százados, hanem *Pászthori* kapitány vezetése alatti Sándor ezredbeliek voltak a Pöltenberg osztályából. Állításaimnak hitelesebbé tétele

végett hivatkozhatom *Horváth Mihály* tört. művére, (II. köt. 256. lap), a *Gelich Richárd* dolgozatára (II. köt. 428 lap), a *Rüstowéra* (I. köt. 274. lap). Végre hivatkozhatom az ezen csatában személyesen résztvett id. Görgey István már idézett művére is (I. köt. 264. lap). Az ezekből merített meggyőződés és a Souper Károly fennebb idézett hivatalos jelentése minden tekintetben megegyeznek eme — hű visszaemlékezésemen alapuló — leirással. Melyek után egy, — az akkori eseményekkel teljesen ismeretlen egyén is, világos, tiszta képet nyer, az actio elején. Klapka csapatai által kiüritett Verpelét visszafoglalására alkalmazott csapatok minőségére nézve.

Ámde Soupernek ezen hivatalos jelentését nem lehet elégge kimerítőnek találni, mert nincsen benne megemlítve, minő utasítást kapott Pöltenberg, aznapi teendőire nézve a főhadi vezénylettől, és milyen időben, reggel hány órakor indult el Pöltenberg hadosztálya Kerecsendről, a Kápolnán lefolyt, második napi ütközetben részt venni? Végre hol időzött Pöltenberg hadosztálya addig is, mig a Klapka csapatai Verpelétről kiszoríttattak?

Kötelességemnek érzem e kérdésekre a feleletet megadni.

Az első kérdésre elegendőkép megfelel id. Görgey István művének erre vonatkozó része (I. köt. 257. lap). Látható itt azon napi parancs, melyet Dembinsky febr. 26-án éjjel kibocsátott Kápolnán, s melynek eredetije — nevezett szerző szerint a nemzeti muzeumban van. Ezen parancs tartalma szerint Pöltenberg határozottan utasítva lett, hogy *debrői állását* tartsa.

A második kérdés eldöntésére csak azt hozhatom fel, miről mint szemtanunak határozott tudomásom van. Ugyanis, amint febr. 26-án késő éjjel, a kerecsendi gazdák udvaraiba éhgyomorral elszállásoltak, épen olyan éhesen már korán reggel — hadtestparancsnokunk: Görgey Arthur szóbeli parancsához híven — még hajnal hasadta előtt tovább indultunk, hogy a 26-án elhagyott aldebrői állásunkat mielőbb elfoglalhassuk. Hová, — hogy az ellenséges csapatoktól odáig is biztosítva legyen, — Pöltenberg még éjfél előtt erős lovas csapatokat rendelt.

Átvonuláskor Kápolna és Verpelét táján még setét és mély csend uralkodott. Csak reggeli 8 óra felé dördült meg először Verpelétnél az ágyu, mely nyomban Kápolnánál is visszhangra talált. Ez volt a jelszó s azonnal megkezdődött a napi munka az egész vonalon. Nemsokára előttünk is mutatkozott az ellenség, t. i. azon része, melyet Vindischgrätz Kápolnáról és Gyöngyösről Verpelét felé, illetve a domoszlói útra*) azon utasítással küldött, hogy az ő hadközepe (zöme) és balszárnya Schlick között összeköttetést létesítsen.

A szabadságharczunkra vonatkozó összes iratok áttanulmányozása után sem jöhettem annak nyomára, hogy tulajdonképen hány órakor érkezhetett Pöltenberg kezeihez aza fővezényleti parancs, melylyel arra utasíttatott, hogy siessen Klapka támogatása végett Verpelétre. Egyedül Rüstow munkája az, mely erre nézve is meglehetősen megbízható tájékoztatással szolgál. Ugyanis

*) „Winterfeldzug" 300, 305. és 306. lap.

azt mondja Rüstow: „Schlick febr. 27-én csak reggel 7 órakor akadt a magyarokra“, t. i. a Dessewffy hadosztályára.

„Schlick ezután minden törekvését oda irányította, hogy a Tarna balpartján fekvő Verpelétet támadja meg“ és végre: „miután Schlick seregei Verpelét előtt kibontakoztak, azon czélból, hogy e falut elfoglalják — a magyar hadsereg fővezénylete csakis akkor bocsátatta ki azt a parancsot, hogy a mult késő esteli disposiczió megmásításával, Pöltenberg Debrőről, *Schultz* pedig Szólátról Klapkát verpeléti állásában támogassák.[1])

A helyes itélet meghozhatása végett, bátor vagyok a fentemlített események idejét óráról-órára ismertetni.

Az ellenfél 1849. évi február 27-én reggel 8 órakor Verpelét és Kápolnánál majdnem egyidejüleg kezdette meg támadását.[2])

A Dembinszky fővezér említett rendelete semmiesetre sem keletkezhetett reggel $^1/_2$ 9 óra előtt s ha akkor mindjárt elküldötte is — azt Pöltenberg Al- vagy Feldebrőn 9 óra előtt kezeihez alig kaphatta. Ha tehát Pöltenberg ezen rendelet folytán azonnal 9 órakor indul is útnak Al- vagy Feldebrőről Verpelét felé, oda reggeli 10 óra előtt semmiesetre sem érkezhetett meg.

Pedig reggeli 10 óra lehetett, midőn az ellenfél, a Klapka csapatait Verpelét kiürítésére kényszerítette, s

---

[1]) Rüstow I. köt. 273—5. lap.

[2]) „Winterfeldzug in Ungarn 1848—49“ 301 lap. Dembinszky emlékiratai I. köt. 186. lap. Gelich II. köt. 426. lap. Rüstow I. köt. 273. lap.

midőn a Pöltenberg hadosztálya, ugyanoda érkezve, cselekvőleg lépett fel

Most már azt hiszem mindenki, — a ki pártszenvedélytől menten, csakis a tiszta igazságot tartja szem előtt, — az előadottak után bebizonyítottnak veszi, hogy a kápolnai csata másodnapján, a jobb szárnyunkon végzett munkának legnehezebb, legdurvább részét a Sándorhuszárok, a 14. és 1. honv. zászlóaljak, a Zambelli dandárába beosztott utász-osztály és tűzérség végezték; hogy Pöltenberg mit sem mulasztott, sőt inkább, mint kötelességtudó és új hazáját forrón szerető magyar vezér az az 1849. évi febr. 27 ik napi föladatát, anyagi erejéhez képest, mindenesetre vitézül és lehető legjobban oldotta meg; s hogy ezeknél fogva a Klapka, Horváth Mihály és a Gelich Rikárd műveiből idézett s Pöltenberg emlékét homályosítani törekvő vádak teljesen alaptalanok.

Ezzel egyszersmint véglegesen meg van adva a felelet az elébb felvetett 2. és 3. kérdésre is.

Klapka bizonyosan azt akarta elhitetni a világgal, hogy az esetben, ha Pöltenberg az ő segítségére idejekorán megérkezik — ő Schlicknek a Windischgrätz hadserege zömével való egyesülését talán megakadályozhatja, s így a parancsa alatti jobbszárnyunk nem bomlik szét. Egy szóval szerinte a Pöltenberg mulasztása okozta, hogy Kápolnán a második napon vívott csatát elveszítettük.

És ugyan miért nem vádolja Klapka, ugyanazon mulasztással, a saját hadtestéhez tartozó Schultz hadosztályát is?

Miért nem egyszersmind a febr. 26-án este, gyenge ellentállás után, a siroki szorosból excentricus irányban félreszaladt, különben a Desewffy hadosztályához tartozó Idzikovszky seregét is. Klapka e csapatokról, mint látni fogjuk, azt sem tudta bizonyosan, hogy ez időben merre vannak.

Jellemző az, hogy fenti vádjait Klapka külföldön' tehát biztos helyen, 1851. évben irja, akkor midőn az ily sulyos, vétkes mulasztásokkal gyanusított bajtársa: Pöltenberg már régen kiszenvedett az aradi bitófán; mikor Magyarország, nyögve a bekövetkezett rémuralom alatt. – egy óriási sírkerthez hasonlít.

Nem csodálom, hogy Klapkának ezen méltatlan gyanusításait később 1867, illetve 1871. évben kiadott műveibe *Horváth Mihály* történetirónk egyszerüen átvette, mert Horváth Mihály sem katona, sem szakember nem volt. Ő az első és második kiadásu munkájába egyszerüen átvette *bona fide* mindazon adatokat, miket neki, a hiteleseknek tartott szerzők nyújtottak. Semmi sem bizonyítja jobban a Horváth Mihály jóhiszeműségét, mint az a nehány sor, melylyel egy sarkalatos történelmi tévedését műve második kiadásában (II. köt. 189—90. lap) csillagjegyzés alatt visszavonja.

De igenis méltán lehet csodálkozni a *Gelich Rikárd* eljárásán, ki mint szakértő katona, szintén minden felülvizsgálat nélkül vette át Klapkának ezen szembeötlően alaptalan insinuatióit.

Pedig ha csak egy kissé megvizsgálta és összehasonlította volna a már kezeinél volt adatokat, s kezeibe veszi a térképet is, akkor mindenesetre meglátja azt,

hogy Verpelét Feldebrőtől mintegy $^3/_4$, Aldebrőtől pedig 1 mérföldnyi távolságra van, akkor tudhatta volna, hogy ezt a hosszu vonalat, midőn jobbszárnyunk Verpelétnél, czentrumunk pedig Kápolnánál döntő csatát ví, — úgy a mint azt az ellenség megszállotta,[1]) — részünkről sem lehetett védtelenül hagyni. Látnia és tudnia kellett volna azt is, hogy a fővezényletnek e napra kiadott intézkedései folytán, Pöltenbergnek az jutott föladatául, hogy a kápolnai csata második napjának kezdetén, a Kápolna és Verpelét között elterjedő hosszu vonalat szállja meg gyenge hadosztályával s ezen vonalon a czentrumunk és jobbszárnyunk közötti összeköttetést fentartsa; sőt azonkivül még a Gyöngyösről a domoszlói útra, Verpelét felé kiküldött ellenséges czirkáló csapatokat is szemmel kisérje.[2]) Végre nemcsak látnia és tudnia kellett, hanem mint politikai pártatlanságra igényt tartó történetirónak kötelességében állott volna, az utókor számára nyilvánosan constatálni azt is, hogy Pöltenberg ezen feladatának mindaddig eleget tett, mig csak a jobb szárnyunkon, mindjárt a csata elején mutatkozott balsiker miatt, a fővezénylet által Verpelét támogatására nem rendeltetett.

Klapka, már idézett műve I. köt 253. lapján azt állítja, hogy nyert utasítás szerint Pöltenbergnek Debrőről és Schultznak *Szólátról* már reggeli 7 órakor kellett volna Verpelétre megérkeznie, de ezt az állítását meg-

[1]) „Winterfeldzug 1848—49.„ 300, 305—6. lap. Gelich II. köt 426. lap.

[2]) „Winterfeldzug 1848—49.“ 300. 305—6 lap. Gelich II. köt. 426. lap.

indokolni s valószínünek feltüntetni nem birja; mig másfelől ezen állítása a bebizonyított tények logikájával ellenkezik. Mert bebizonyított tény, hogy Pöltenberg a febr. 26-án későn este kiadott fővezényleti parancsesal odautasíttatott, hogy febr. 27-én Debrőnél, előbbeni állását foglalja el s egyszersmint a gyöngyös—domoszlói útat is tartsa szemmel; és hogy később Windischgrätz által Verpelét felé kirendelt csapatrészt, a Verpelétet támadó Schlickkel való egyesülésben akadályozza meg. Már pedig addig, mig fővezényletünk Verpelétet komolyan veszélyeztetve nem látta, észszerüleg korábbi parancsát sem másíthatta meg. És minthogy mind Horváth Mihály, mind Gelich [1]) ugyanazokat állítják, de ez állításaikat ők is semmivel sem indokolják: róluk is csak azt lehet feltenni, hogy azokat megvizsgálatlanul Klapkától vették át.

Mindenesetre erkölcsi kötelességének vehetné Gelich Rikárd, — kinek a honvédelmünk története körül szerzett érdemeit különben szívesen elismerem, — hogy fönnebbi állítását megindokolja, vagy legalább jelölje meg, a forrást, melyből azon fontos adatot merítette, hogy Pöltenberg a fővezénylettől azon utasítást kapta volna, hogy Verpelét megvédése czéljából oda már reggeli 7 órakor megérkezzék.

Felemlítendőnek tartom itt *Rammingnak* a „Der. Feldzug in Ungarn im Sommer 1849.“ czímü müve IV. lapján foglalt amaz állítását, hogy a tőlünk zsákmányul ejtett

[1]) Horváth M. II. kiadás II. köt. 255 lap.
Gelich Rikárd II. köt. 427. lap.

politikai és *katonai ügyeket* tartalmazó *iratok* nagy hal maza állott neki, műve megírásánál rendelkezésére. Munkájának 25-ik lapján azt is állítja, hogy a fegyverletétel, egyes csapataink megsemmisítése, valamint váraink átadása következtében: hadműveleteink okiratainak nagy része az ellenfél birtokába jutott.

Abból a czélból hozom fel ezeket, hogy figyelmeztessem történetiróinkat, miszerint forradalmunk hadműveleti s egyéb tartalmu okiratai *Bécsben* az ottani hadi Archivumban őriztetnek s hogy azokat főleg ott kell kutatni. Beh sok függő kérdést lehetne azok felhasználásával tisztázni, megoldani!

Ezekkel összefüggőleg Klapka idézett művének a kápolnai csatára vonatkozó egyéb hézagos, geniális könyelmüséggel összeállított adatai részletes czáfolatába bocsátkozom.

Ugyanis Klapka, műve I. köt. 248. lapján azt mondja, hogy a kápolnai csata első napján maga Windischgrätz személyesen vezényelte volna az ellenséges seregeket. Pedig a hivatalos „Der Winterfeldzug 1848—49 in Ungarn" 300-ik lapján az áll, mit különben a történelemírók illetékes része is magáévá tesz, hogy Windischgrätz 1849. évi febr. 26-án főhadiszállásán Gyöngyösön volt, ott is hált s onnan csak a következő nap reggelén indult Kápolnára.

Ugyanazon kötet 255-ik lapján azt mondja Klapka, a mi szinte nem való, hogy a kápolnai csata második napján, a zászlóalj parancsnokok közül különösen *Földváry Károly* — a vitézek legvitézebbje — tüntette ki magát. Pedig köztudomásu dolog, de sőt magának Klapkának

műve szerint (I. köt. 314. lap) is *Földváry Károly* (igen is mindig a vitézek legvitézebbje) ezen időtájban a 3-ik honv. zászlóaljnak volt az őrnagya és a kápolnai csata idejében a Damjanich vezénylete alatti 3. hadtesttel, valahol Czibakháza táján tartózkodott. Valószínüleg ezen alkalommal Klapka a 14-ik honv. zászlóalj parancsnokának, Bukovszky őrnagynak nevét cserélte el a Földváry Károly nevével.

Folytatólag az I. köt. 257 lapján azt mondja Klapka, hogy a kápolnai csata második napján az ágyuzás mind a két részről egészen estig, a sötétség beálltáig tartott. Ezt állítja ugyan a hivatalos lap „Der Winterfeldzug in Ungarn 1848—49“ is a 310. lapján, hanem ez utóbbi azonnal utána teszi, hogy ezen sötétség beállta miatt, minden további üldöztetést félbe kellett szakítani. Ramingtól érthető e mondás, mert hiszen nagy győzelem után, a minőnek Windischgrätz a kápolnai csatát felsőbb helyen bejelentette, az ellenséget üldözni is szokás; ennek elmaradását tehát igazolni a „beállt sötétséggel“ kellett, minthogy a „köd“ még nem volt feltalálva! De hogy Klapka mit akart ezzel a sötétséggel jelezni: azt már csakugyan bajos megérteni. Kocziczka félhivatalos müvének 246. lapján csak azt mondja, hogy délutáni 5 óra volt, midőn a csatazaj végleg elhallgatott Schultz emlékiratainak 47. lapján azt irja, hogy az ő kibontakozása és egy fél órai lődözése után csend állott be, s az ellenség nem mert előre nyomulni; egy ideig mindenki helyén maradt, mignem a sötétség beállott. A Klapka önvallomása szerint I. köt 256. lap) délután 3 órakor jelent meg Schultz az ő hadosztályával a csatatéren. Összehasonlítva a két

beismerést: délutáni 4 óra lehetett, mikor a csatatéren a csend végleg beállott.

Görgey Arthur említett műve I. köt. 249. lapján azt mondja, hogy 1849. évi febr. hó 27-én a nap még meglehetősen magasan állott, mikor Kápolna előtt az utolsó ágyuszó végleg elhallgatott, s még is lemondott a győztes fél minden üldözésről. Végre id. Görgey István, mint közvetlen tanu, a már idézett műve I. köt. 272. lapján azt irja, hogy mire Maklárra értünk, s Görgey Arthur sok keresés után végre rátalált Dembinszkyre — a nap még akkor nem volt leáldozva, s így körülbelül délután 4 órakor vége volt a kápolnai csatának. Részemről, szintén, mint közvetlen tanu, teljes öntudattal erősítem, hogy 1849. évi febr. 27-én este felé az idő ismét kiderült, s hogy a kápolnai csata zajának végleges lecsendesültével, zászlóaljunknak Maklárra érkezésekor. még a sötétség be nem állott, hanem világos nappal volt

Az intendatura gondviselésének és a kiállott szenvedéseinknek jellemzésére fölhozom, hogy úgy, a mint febr. 26-án korán reggel Maklárról elindultunk, épen olyan állapotban tértünk este oda vissza, anélkül, hogy a fáradság és küzdelemteljes 36 órán keresztül csak legkevesebbet is ettünk volna.*)

Habár tán némileg unalmasnak tünnék is fel ama „sötétségi“ kérdés hosszadalmasabb tárgyalása, ez még sem olyan mellékes körülmény, a minőnek első tekintetre látszik. Klapka ugyanis azt mondja: (I. köt. 255. lap) „Az ellenség túlnyomó ereje folytán nekünk leginkább

*) Dembinszky műve I. rész. 199. lap.

attól kellett félnünk, nehogy ők (t. i. az ellenség) az egri oldalon valahogy hátunkba kerüljenek. Hogy ezt idejekorán megakadályozhassuk, szükséges volt, hogy a valahol Szólát körül veszteglő Schultz divisióját a lehető leghamarább bevonjuk a küzdelembe. Görgey engem kért fel, hogy keressem meg és vezessem elő a Schultz osztályát, ő maga elhatározta, hogy lépésről-lépésre védelmezi magát és Kerecsend felé vonul vissza. Egy órai fárasztó *bolyongás* után végre megtaláltam Schultzot Szalók (?) előtt, a hol ő, rendelet hiányában, határozatlanul állott." Folytatólag pedig úgy adja elő Klapka a dolgot, mintha ő vezette volna Schultzot és csapatjait a bekövetkezett támadásnál.

E közben maga Görgey Arthur is, látva az általa védelmezett kerecsendi magaslatokról, hogy Szólát felől magyar csapatok támadják meg az ellenséget, azt gondolta, s gondolhatta is, hogy a Schultz hadosztályával való támadás által maga Klapka neki tért nyit.*)

Lássuk már mostan, mit mond erről a támadásról, s annak egyes körülményeiről maga Báthori Schultz Bódog az 1870-ik évben megjelenő emlékiratai második kiadásának 46 – 47 lapjain. Minthogy pedig nagy súlyt fektetek arra: miképen egyezik meg Báthori Schultz Bódognak ezen elbeszélése, a Klapka erre vonatkozó állításaival, — azért nagyobb hitelesség kedvéért, de meg azon czélból is, hogy a szíves olvasó, mindkét ismertetést összehasonlítva, levonhassa a helyes következtetést — a Schultz ismertetésének főbb részeit szóról-szóra idézem.

---

*) Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken" I. kötet. 241—2. lap.

Schultz elbeszélésének hű kivonata ez: „Báthori mindössze oly értelmü parancsot vett, hogy Verpelétnek tartson, de az „irott“ parancsban egy szóval sem volt említve, hogy a felnémeti és baktai szorosokat megszállja, vagy pedig föladja-e? Mindamellett, mint tapasztalt katona, a parancsból azonnal megértette, hogy Verpelétnél valaminek történnie kell, s azt hivé, hogy Schlick majd a *Bulharin*, *Ivorznicky* és *Idzikovszky* lengyel csapataival megszállott siroki szorosnál fog előbukkanni.

Úgy is gondolkozott Bátori, hogy Schlick Sirok felé csak tüntet és hadteste zömének Felnémet és Bakta felé indul, hogy Eger városát hatalmába kerítve, sergeinket hátulról támadja meg. Ezen feltevésből kiindulva Schultz a következő intézkedéseket tette: mindkét szorost félig megszállva hagyta, azon czélból, hogy osztályának oldala és háta fedezve maradjon. Ott hagyott tehát 2 század honvédet, 2 ágyut s azonkivül futárnak 8 huszárt; 16 század honvéddel, 6 drb hatfontos ágyuval és 30 huszárral pedig Verpelétnek indult. A magaslatra érve ágyudörgést hallott, minek következtében gyorsított menetben sietett Verpelét felé. Körülbelől 300 lépésnyi erőszakolt menet után megállott stb.“

És tovább: „Ezen intézkedések nem maradtak sikertelenek, mert az ellenség ezeket észrevéve — csakhamar egy osztály gyalogságot és egy ágyuüteget küldött Bátori ellen, a ki, hogy Klapkával, s már is hátrálásban levő csapataival az összeköttetést megtartsa — saját csapatait balra vonulni parancsolá stb.“

Igy adja elő Báthori S. Bódog a jobbszárnyunkon, febr 27-én viselt dolgait. Igen feltünő ezen egyszerü, de világos elbeszélésben az, hogy egy szóval sem tesz arról említést, miszerint őt Klapka, több mint egy órai *bolyongás* után végre Szalók*) tájékán előtalálta, s Verpelétre való azonnali elindulásra utasította s hadosztályát a későbbi támadásnál személyesen maga vezényelte volna. Az is feltünő, hogy Báthori írott parancsot említ, merev ellentétben a Klapka erre vonatkozó állításaival.

De nagyon is világosan kitünik az ismertetett elbeszélésből az a körülmény, hogy Báthori S. Bodog rosz néven vette azt, hogy őt a foganatba veendő hadműködésről egyáltalán nem értesítették.

Kitünik, hogy e neheztelés folytán Klapkának nem közvetlen szóbeli, hanem valami *irott* parancsa következtében, csak találomra, inkább saját elhatározásából Verpelétre indult, mignem ágyuszó után csatatérre ért. És kinek lett volna kötelessége első sorban Schultzot a teendőkről, idejében és kellőleg értesíteni, szükség esetén neki meg is parancsolni, hogy Szólát előtt veszteglő hadosztályával febr. 27-én jókor reggel Verpelétre, rendeltetési helyére indúljon? Bizonyára csak Klapka volt ezen parancs kiadására első sorban hivatva a ki nem csak Schultznak közvetlen föllebbvalója, hadtestparancsnoka, hanem egyszersmind sergeink jobb szárnyának kijelőlt vezére is volt.

Schultznak ez elbeszéléséből kimagyarázható az is, hogy ő Klapkát a szóban forgó alkalommal nem is

*) Talán Szólátnál? A szerző.

látta. Mert Schultz azt mondja, hogy Klapkával, s a máris hátráló csapatokkal, — föntartani kivánva az összeköttetést, — saját csapatait balra vonulni parancsolá. Már pedig tudni való dolog, hogy Schultztól baloldalt a kerecsendi magaslatokon nem Klapka, hanem Görgey Arthur állott, s talán még a Klapka szétszaladott csapatai, melyek vezényletét Görgey, — még Verpelét elvesztése után magához ragadta.

Ezek szerint B. Schultz Bódog azt hivé, hogy a tőle baloldalt álló csapatokat Klapka vezeti, s csapatait balra vonulni parancsolá, azon czélból, hogy a Klapka vezénylete alatti csapatokhoz csatlakozhassék.

De hát hol volt, hol lehetett Klapka 1849 évi február hó 27-én azon időponttól kezdve, a hogy a Verpeléti kudarcz folytán a csatatért elhagyta, azon időig mig a „sötétség beállott".

Hiszen a szakadatlan ágyudörgést mégis hallania kellett. Ezen sötétségről maga Dembinszky is emlékiratainak I. kötet 197 – 198 lapjain említést tett, mire nézve azonban a legnagyobb sajnálatomra ujolag ki kell jelentenem, hogy Dembinszkynek ezen és egyéb történeti adatai oly zavarosak, és megbizhatlanok, hogy azokra valami nagy sulyt fektetni, vagy nekik értéket tulajdonítani csak a legnagyobb óvatosság mellett lehet. Igazolásául ezen állitásaimnak hivatkozom p. o. a Dembinszky emlékiratai I. kötet 198. 199. lapján foglalt azon kitételekre, melyek szerint Dembinszky az 1849. évi február 27 28. közötti éjszakát főhadi szállásával együtt Kerecsenden tőltötte. Már pedig az összes közvetlen szemtanuk által egybe-

hangzóan följegyzett tény, hogy Dembinszky ezen egész éjszakát főhadi szállásával együtt Makláron töltötte el.

Van azonkivül Klapkának az napi ténykedésében több igen terhelő körülmény, melyre eddigelé sem az irodalom általában, sem különösen a névszerint említett történetirók nem reflektáltak, s a melyek kizárólag Klapkának terhére rovandók.

Ezek fölemlítése és tisztázása körül, mennyire csak lehetséges lesz, a Klapka saját szavaival fogok élni, ahogy azok hivatkozott műve I. kötetének 240—265. lapjain olvashatók. — Ugyanis:

Az I-ső vagyis Klapkaféle hadtestnek egy része már február 16 és 20-ika közt érkezett Egerbe. Február 23-án a Klapka hadtestének főhadi szállása is oda helyeztetett át; s előretolt csapatai a siroki és a baktai szorosokat is megszállották. A magyar hadseregnek akkori állásáról Klapka teljesen tájékozva volt, s még azt is jól tudta, hogy, mint a magyar hadsereg jobbszárnyának parancsnoka ő van hivatva az akkortájt Pétervásáron időző Schlicknek hadtestét megakadályozni abban, hogy elleneink zömével a siroki és baktai szorosokon át Kápolna táján ne egyesülhessen. Klapka a siroki szoros fontosságáról tökéletes tudomással birt; azonkivül erre fővezényletünk által is idejekorán figyelmeztetve lett*). Rendelkezésére állott ezen két szorosnak megvédése végett a Dessewffy- és Schultz-hadosztálya, melyek együtt véve 8 gyalog zászlóaljból 6 lovas századból, 24 ágyuból, s igy összesen több mint 7000 emberből állottak.

*) (Dembinszky emlékiratai I. kötet 179—182 lap.)

Eltagadhatatlan, örök igazság, hogy egy önálló csapatparancsnoknak, s annál inkább két egyesült hadosztály vezérének legelső s legfontosabb kötelessége az, hogy a körülötte s különösen az *előtte* lévő terep minőségével, sajátszerüségével, a lehető legszorgosabban s legrészletesebben *személyesen* megismerkedjék. Klapka ezen eminens szolgálati kötelességét ez alkalommal teljesen elmulasztotta. Avagy hol volt Klapka azon alkalommal, midőn az *Idzikowsky* őrnagy vezénylete alatt előre tolt különitmény február hó 26-án estve Siroknál megtámadtatván, a *lanyha megütközés* után, nem a saját hadosztálya t. i Verpelét felé, hanem ettől excentricus irányban Szólát felé tolatott el: Vagy a midőn ezen kudarcz már megtörtént; minő intézkedéseket tett Klapka arra nézve, hogy az excentricus irányban megfutamodott Idzikowsky legalább másnap korán reggel a Verpelét előtt csatázó Dessewffy hadosztályhoz vissza csatlakozzék? És ha talán intézkedett is Klapka ez irányban: tudni akarja az utókor, a pártatlan történész is, kit terhel a hiba, hogy ezen intézkedése foganatosításának nyoma nincs. Szóval, hol volt, merre vesztegelt ezen elkülönitmény akkor, midőn hadosztályának többi csapatai Verpelétnél hosszu makacs csatát vivtak? S miért nem intézkedett Klapka legalább arra nézve, hogy az *Idzikovszky őrnagy alatti különitmény levonása után még 3600 emberből 500 lóból, s 16 ágyuból álló Dessewffy hadosztály**) az ugynevezett „*Kápolna dombját*“ (egy Szent-Mária és Verpelét közötti, magában álló magaslatot) megszállja, a honnan is az ellenségnek a siroki

*) Klapka müve I. kötet 252—253. lap.

szorosból való fejlődését s előnyomulását bizonyára sokkal sikeresebben meggátolhatta volna?!

Tessék már most az elébb mondottakat Klapkának emlitett müve I k. 261 lapján foglalt azon állitásával összehasonlitani, hogy:

a Pétervásárnak vezető szorosok már a természettől védelmi állásnak teremtvék, és hogy ezekben egy kis sereg is kétszer-háromszor számosabb ellenségnek is hosszabb ideig sikeresen ellentállhat, sőt ezen állását csekély elsánczolás és torlaszok segitségével bevehetetlenné is teheti. Avagy nem volt Klapkának elegendő ideje arra, hogy mindezen védelmi előintézkedéseket jókorán megtehesse, vagy hogy azokat meg is tétethette volna? Klapka tovább azt mondja: »Helyzetünknek ilyen fölfogása mellett 6000 embert a siroki és baktai szorosok megszállására kellett volna hagyni, 24,000 embert pedig Kál-Kápolnánál; és 2000 embert végre azon czélból fölállitani, hogy ez utóbbi csapattest seregünk zöme és jobb szárnyunk, vagyis Kál-Kápolna és Verpelét között az összeköttetést föntartsa.“

Klapkának a Dessewffy és Schultz hadosztályaiban nemcsak 6000, hanem több mint 7000 embere állott rendelkezésére*) s ezzel nem is volt egyéb föladata, mint a Pétervásárt időző Schlick hadtestének a siroki és baktai szorosokon át való előnyomulását, s igy a Kápolnánál álló ellenséges hadsereg zömével való egyesülését meggátolni.

---

*) Klapka müvének I. kötet 247. lap.

A hadseregünk jobb szárnya és czentruma közötti összeköttetésnek föntartása, valamint a Gyöngyös-Domoszló Verpeléti utnak figyelemmel tartása Pöltenberg hadosztályának jutott föladatául, a kinek e czélra 2800 embere állott rendelkezésre.

Klapka emlitet müve I. k. 262—263 lapjain igy folytatja: „A siroki szoros elveszte folytán központunk állása megingottnak s jobbszárnyunk is veszélyeztetettnek volt tekintendő.“ Lám mily helyesen tudja mindezeket Klapka „post festa“ elpanaszolni és önhibáját másnak fölróni.

Pedig czentrumunk állása megingottnak, s veszélyeztetettnek már azon pillanattól fogva volt tekinthető, mihelyt Klapka az őrizetére bizott siroki és baktai szorosokat elhanyagolta s ez által Schlicknek lehetővé tette azt, hogy jobbszárnyunkat visszanyomván, derék hadunk állását is veszélyeztesse. Bizony sok port hintett közönségünk szemébe Klapka a kápolnai csatának ilyetén leirásával, s megsemmisitő kritikát gyakorolt akaratlanul saját tényei és mulasztásai, ugyszinte Dembinszky nyomorult főhadvezénylete fölött is, ki a rendelkezésére állott 9 hadosztályból Kápolnánál első napon csak négyet, a második napon *kellő időben és helyen* csak ötöt volt képes a csatarendbe bevonni, mert három hadosztály későn [1]) érkezett, az egyik pedig egészen elmaradott [2]). Pedig Dembinszky több, mint egy hónappal azelőtt kérkedve

---

[1]) Guyon Mező-Kövesdről, Kmetty Mező-Keresztesről, Schultz rendelet hiányában Szólátról.

[2]) Hertelendy — Tiszafüreden maradt.

jelölte meg a magyar kormány előtt a legközelebb vivandó csata szinhelyét! Klapka és Dembinszky mindezen ferde intézkedésében, senki bünös mulasztásra nem gondolt de még maga Gelich Rikard sem, a *ki pedig másoknál mindenütt árulást szimatól.*

*

Az igazság érdekében kénytelen vagyok a tisztelt olvasó figyelmét még továbbra is igénybe venni, s a lentebb elmondandó két esetre irányitani. Azoknak különösen elseje fönti elbeszélésemmel az idő, hely, személyek s más egyéb körülmények tekintetében szoros összefüggésben áll.

Már említém, hogy Görgey Arthur 1849. február hó 26. és 27-e közte éjjel Dembinszky vezényletének a VII. vagyis Görgey féle hadtest egyes hadosztályait közvetlenül eldisponáló fölületessége és gyarlósága miatt messzi hátramaradt Guyon és Kmetty hadosztályainak a csata vonalba való idejekoráni bevonása czéljából Kápolnáról Mezőkövesdre lovagolt. Ezen ténye szükséges voltát maga Görgey Artur „Mein Leben und Wirken“ műve I. kötetének 230—232. lapjain, — id. Görgey István pedig hivatkozott műve I. kötet 254—256. lapján, nemkülönben Rüstow munkája I. köt. 272. lapján igazolja.

Nézetem szerint a fönforgó viszonyok okszerü mérlegelése után azon következtetésre kell jutni, hogy ha Görgey Artur, mint illetékes hadtestparancsnok, nem elég jókor gondoskodik a Guyon hadosztályának idején való bevonásáról s ha a bevonulási parancsot Guyonnak személyesen át nem viszi, az esetben Guyon hadosztálya nem délelőtti 11 órakor, hanem sokkal később, körül-

belül délután 3 óra tájban érkezik Mezőkövesdről Kerecsendre, s igy a már akkor hátrálásban levő magyar hadsereget idejében s kellőleg nem is fedezheti. A Dembinszky által magához rendelt Bayer ezredes részéről Guyonhoz küldött futártiszt valószinüleg az éj sötétjében valahol eltévedt, — mert nincs nyoma annak, hogy ez a tiszt, bár elkésetten is, rendeltetési helyére érkezett volna.

Görgey Arturnak ezen tettét, hogy ő a csatanap előtti éjjel a mondott czélból Kápolnáról Mezőkövesdre személyesen ellovagolt, sokan nagyon elütőleg itélik meg. — Pedig közvetlenül a csata előtti időben egy vezérnek főkötelessége minden módon és áron arra ügyelni, hogy a rendelkezése alatti összes csapatok a csatatéren lehetőleg jókor megjelenjenek. — Oly világos, sarkalatos kötelesség ez, hogy azt külön megvitatni vagy bizonyítani nem is szükséges. — Például hozom fel: Senki eddig meg nem ütközött azon, sőt senki előtt eddig föl sem tünt az, *hogy Klapka a verpeléti csatatérnek végleges elvesztése, sőt csapatainak teljes fölbomlása után — saját állítása szerint Görgey Artur által küldve*[1]) *— de Görgey Artur állítása szerint önkéntesen*[2]) *vállalkozott arra, hogy a szétbomlott állapotban Eger felé meghátrált csapatainak nagyobb részét, és a parancsnoksága alatti hadtesthez tartozó, nem is tudni hol veszteglő Schultz-hadosztályt „valahol" Eger táján fölkeresse s a csatavonalba bevonja.*

---

[1]) Klapka „Nationalkrieg" I. k. 255. lap.

[2]) Görgey „Mein Leben und Wirken" I. k. 235 lap.

Nagy különbség van a kettő között. — T. i., hogy vajjon az ütközet *előtt* gondoskodik-e a vezér seregeinek készenlétéről s teszi ezt bár némi látszólagos koczkáztatással is: vagy (a Klapka esetében) a csatatért a győztes ellenségnek teljesen átengedvén órahosszig tartó útra kél — hogy a *valahol* tétlenül veszteglő egy hadosztályát, és a csataközben szétfutott egyéb csapatait a harczvonalba újra bevezesse! — Ámde, más mérleggel mérik az igazságot Klapkának, a közvélemény beczézett kedveltjének, és mással a komoly, a népszerüséget soha nem hajhászó Görgey tábornoknak — a magyar hadak „legvitézebb", de egyuttal legrágalmazottabb vezérének.

Egyébiránt más nemzetek haditörténelmében is előfordul, hogy bizonyos kivételes körülmények között maga a hadvezér teljesíti a parancsőrtiszt föladatát. Szabadjon nekem erre nézve a franczia nemzet ujabb hadi történelméből egy példát fölhozni s szerényen megjegyezni, hogy a nevezett főszereplőket, mint volt katonai előljáróimat, a franczia hadseregben előbbi időben teljesített hosszabb katonai szolgálatom ideje alatt személyesen ismerni alkalmam volt.

Az 1859. évi hadjárat idején junius hó legelső napjaiban arról volt szó, hogy a szövetséges Franczia-piemonti hadsergek a Ticino folyamon átkeljenek s annak balpartját elfoglalják. — E czélból utasítást kapott Mac Mahon a franczia hadsereg második hadtestének parancsnoka, miszerint két hadosztályból álló s a császári testőrségnek egy „voltigeur" hadosztályával erősbített hadtestével a Ticinón Turbigónál átkelve, a cs. kir. hadsereg állásának kulcsa, Magenta felé nyomuljon, mialatt a

franczia testőrség hadtestének második „granátos“ osztálya a san-martinói hidat foglalja el; Canrobert maréchalnak hadteste pedig ugyanazon úton előnyomul.

Ezen hadműveletnek foganatosítása eredményezte az 1859. évi junius hó 4-én improvizált, de eredményében eldöntő magentai csatát.

Már a franczia testőrség granátos hadosztálya a san-martinói hidnál a Ticinón átkelt, — s már a Ponte vecchio és Ponte nuovo di Magenta körül a csata több óra óta dühöng, — és Mac Mahon a turbigói állásából két párhuzamos úton Marcallo és Buffalora felé indulván, Magenta felé tör. — Bal szárnyát képezik az „Espinasse“, jobb szárnyát pedig a „La motterouge“ tábornokok hadosztályai. — Ez utóbbit követi „Camou“ tábornoknak testőrségi „voltigeur“ hadosztálya. — Jobb szárnya megközelítvén Buffalorát megáll, várván, hogy a balszárny hadosztálya Marcallonak elfoglalásáról jelt adjon — Mac Mahon a jobb szárny hadosztályainál tartózkodik és a Marcallora vezető párhuzamos útra küldi D'Espouilles törzskapitányt, hogy siettesse Espinassenak mozdulatait, s róla biztos hirt hozzon. A törzskapitány visszajövén, hirül hozta, hogy Espinasse egy óra alatt biztosan Marcallóra ér. — Ismét mulik egy óra és Marcallo tájékán Espinasse hadosztályának hire sincs.

Ezalatt pedig a san-martino—magentai úton mind jobban és jobban dul a csatazaj. Mac Mahon fontolóra vévén, hogy minden további mulo perez a napnak döntő sorsát hordozhatja méhében s egyedül a saját nyugtalanságától ösztönöztetve, egynéhány törzstiszttől s ezek kiséretétől követve, árkon-bokron, *az ellenséges előőrsök vo-*

nalán át és a czirkáló ellenséges lovas csapatokon keresztül üget Marcallo felé. — Több ízben kardot is kellett rántania, mig a Marcallo előtti főútra ért. Az épen odavonuló Espinassenak röviden és velősen kiadván a rendeletét, és igéretét véve, hogy Marcallót elfoglalja s jobb szárnyát kiterjesztve Magentának indul, Mac Mahon ugyan ezen utakon és akadályokon át visszasiet a még mindig Buffalora előtt álló jobbszárnyához.

Nézzük most meg a térképet:

Marcallo a Turbigóból Buffallora felé vezető úttól légvonalban is legalább négy kilometernyire fekszik, — tehát Mac Mahon oda és vissza a döntő perczekben nyolcz kilometernyi útat tett, hogy a hadteste jobb és bal szárnya közötti összeköttetést létesítse. (Lásd a félhivatalos „La Campagne d'Italie“ 1859. Par le Baron de Bazancourt I. k. 230—259. lapon).

Ezen mű 259. lapján ez is foglaltatik: „Ez alkalommal bizonyára Mac Mahonnak katonai nagy alakja fejlődik ki az ő egyszerü vitézségében. Egyedül ő maga nem tudta, hogy egy nagy elhatározásu s oly hős tényt vitt véghez, melynek értéke annál nagyobb, minél magasabban áll az, ki azt véghez viszi“.

De Gelich Rikárdnak Görgey Ártur éjjeli ellovaglását illetőleg nézete az, hogy ilyesmit meg kell egyszerüen parancsolni! Azután még azt is mondja Gelich*) „Vajjon oly nagy volt-e Guyon megbizhatlansága, hogy Görgey kénytelen volt őt galléron ragadni, azon nagyon

*) Gelich R. műve II. 424. 425. lap.

kételkedünk; hiszen Guyon vette be a braniszkói szorost, mig Görgey Lőcsén időzött".

Dembinszky pedig Görgeynek ezen tényéről azt mondja: „Görgey ezzel vagy a személyét akarta jókor biztonságba helyezni, vagy épen az ő drágaságait megmenteni, — mert valóban nem tudom, mi más ok indíthatá őt ez alkalommal útnak Mezőkövesdre!"*) No, ez még is csak — sit venia verbo — a svihákságnak netovábbja! s Dembinszky megérdemli, hogy ő legyen a „sequens", kinek vétkes cselekedeteit bonczkés alá kell majd venni. Egyelőre pedig csak az a megjegyzésem, hogy felebarátjáról indokolatlanul igy gondolkozni csak egy roszlelkü ember képes. Nincs magyar ember, ki az 1848—49. években a magyar kincstár pénzén, vagy a magyar vér árán illetéktelenül meggazdagodott volna!..." Ez legyen nem a legkisebb nemzeti büszkeségünk!" s ezen nemzeti büszkeségünket egy idegen kalandor ne érintse büntetlenül!

*

A másik eset, melyet még jelen közleményem befejezése előtt szóba hozni kivánok, az alábbi.

Ugyanis Klapka „Emlékeimből" czimü művének 413—416. lapjain a következőket mondja:

Klapka 1853. évi január havában Genfben tartózkodása alkalmával levelet kapott Mazzinitől, melyben utóbbi azt irja, hogy Luganóban tartózkodik s Milanóban és felső Olaszország egyébb városaiban Ausztria ellen fölkelést tervez, s egyúttal Klapkát fölhivja, hogy

*) Dembinszky emlékiratai: I. R. 192. lap.

ha hazája sorsát szívén viseli, — jöijön azonnal át hozzá Luganóba.

Klapka ezek folytán még 1853. január havában el is utazott a nevezett találkozási helyre s ott össze is jött Mazzinival. Mazzini ez alkalommal biztosította Klapkát, hogy vállalatának sikere kétségtelen, mert még az Olasz városok helyőrségeiben állomásozó magyar ezredek legénysége is az ő részén áll.

Klapka ugyan egy szóval sem említi, hogy ő ennek folytán fölhivásokat intézett volna az Olaszországban állomásozó magyar ezredek legénységéhez, sőt ugy tetteti magát, mintha Mazzininak közölt tervét perhorrescálta volna.

Én azon időben, mint a cs. kir. 33. gyalog-sorerezredbe beosztott katona Milanóban, az 1-ső granátos században első őrmesteri minőségben szolgáltam s közvetlen tudomásom van róla, hogy a tervezett „putsch“ az 1853. évi farsang utolsó napján egy kedden, tehát február hó 6-dikán csakugyan kiütött s hogy ezt megelőzőleg a Milanóban elhelyezett magyar csapatok kaszárnyái előtt Klapkának neve aláirásával ellátott s az olaszok felkeléséhez való csatlakozásra buzdító, magyar nyelvü kiáltványok a földön szétszórva találtattak. — Nekünk azonban eszünk-ágában sem volt a dologba könyelmüen belemenni s életünket hasztalanul koczkáztatni. De akadtak többen, kik a földre szétszórt ezen felhivásokat, nem is sejtve tartalmukat, — kiváncsiságból és gondtalanul fölszedvén, magukhoz vették, — miknek birtoklása miatt később hosszu vizsgálatba jutottak, s csak hónapok, sőt némelyek évek multán szabadultak ki ezen

könnyelmü, de alapjában ártatlan cselekedet súlyos következményei alól.

Ebbeli állításaim valóságának igazolásául hivatkozhatom a még élő néhány bajtársamra s hivatkozom a 33 gyalogsor-ezred akkori hadbiróságának erre vonatkozó s valószinüleg még meglevő okmányaira.

Tiszta meggyőződésem az, hogy ezen kiáltványokat Luganóból Klapka bocsátotta világgá.

És még is, midőn ezen dőre vállalat a megérdemlett kudarczot vallotta: Klapka – műve 416. lapján, sopánkodva s bizonyos farizeusi tettetéssel ezt mondja: „E vakmerő terv hirteleni megsemmisülése csak szerencse volt számos honfitársamra nézve, még pedig ugy az otthoniakra, mint az Olaszhonban tartózkodókra is.“

Pedig nem rajta mult, hogy a dolog oly simán folyt le s nem kivánt nagyobb véráldozatot.

Ez a Klapka tábornok história-csinálási módszere!

Zárszó.

Kossuth Lajos az 1849. évi február 12-én Dembinszky altábornagyhoz irott levelében Klapkáról a következőket mondja: „Klapka ezredes derék ember, de neki egész élte fogytáig igen sokat kell tennie arra nézve, hogy helyre hozhassa ama roppant hibáját, hogy Schlicket nem vette üldözőbe s nem fogta el (t. i. Schlicknek Kassáról való elvonulása után) Borzasztó! Isten őt kezeinkbe adta s ő megszabadulni engedi! Klapka megérdemli, hogy hadi törvényszék elébe állíttassék!“ [1])

[1]) Lásd Gelich műve II. kötetének 408. lapját.

Ám én nem a pártszenvedély, de az igazság érdekében szólaltam föl, — és daczára mindazoknak, miket itt fölhoztam, kalapot emelek Klapkának azon érdemei előtt, miket függetlenségi harczunk körül más alkalommal szerezett. — Klapkánál igen sok genialitásra akadunk, — s ő más rendszer alatt, más körülmények között igazán nevezetes tábornok, hadvezér lehetett volna. — Én csak azt jelzem, hogy Klapka sem valami csodalény, sem pedig félisten nem volt, ellenkezésbe jövén ezzel természetesen a személyes cultust űző nagyhangu hazafiak minduntalan hangoztatott frázisaival. — Klapka nagyeszü, alapjában kitünő hazafi, de egyúttal oly gyarló ember volt, ki magas állásánál és genialitásánál fogva képes volt hirtelenül egész a *sublimitas*-ig emelkedni, de gyarlóságánál fogva rögtön a legmélyebbre lesülyedni, — a legközönségesebb álláspontra helyezkedni. — Ut lapsu graviore ruat!

Szóval: jelleme edzett, purián nem volt!!

Kelt Alsókubinban, 1893. évi február 20-án.

ZAMBELLI LAJOS

1848—49. honvéd-ezredes

FELELETE.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1849. évi február hó 25-én következőleg volt ebdisponálva a VII., ugynevezett Görgey hadteste. Mező-Kövesden: Guyonnak hadosztálya, a törzskari főhadiszállással együtt. Ábrányban és Tardon: Aulichnak hadosztálya. Harsányban: Kmethynek hadosztálya. Makláron: Pöltenbergnek hadosztálya. Február hó 26-án Pöltenberg indult Fel- és Aldebrőre, Zákó (az első Klapka-féle hadtestből) Verpelétre, Aulich Maklárra, Kmetty Abrányra és Tardra. Pöltenberg a Kossuth Sándornak dandárával délutáni 2 órakor vonult be Feldebrőre, én pedig a saját dandárommal Aldebrőre. Mielőtt én a dandárom után elindultam volna, megszemléltük együttesen Pöltenberg és Zákó társaságában az előttünk fekvő erdőt. Én megjegyeztem a társaimnak:

„Ha az ellenség netán előrenyomul, ezen esetre az erdőt erősen és azonnal meg kell szállani.“

Zákó visszament, én pedig akkor már az állomáson levő dandárom után indultam. Rögtön Kápolnán felül hallok egyes ágyulövéseket. Nyomban előre küldém a czirkáló csapatokat és egyszersmint riadót fuvattam. Nemsoká érkezik hozzám a Tóthfalun elkülönitett Sándor-huszáraimnak „Pollák“ nevü őrnagyától abbeli jelentés, hogy ő a saját huszár-osztályával Máriássy ezredesnek felszólitására Kápolnára indul. Ezen jelentés után Pöltenbergnek azt irtam, hogy én előre megyek, mert

látom, hogy az ellenség ellenem is mozdul és kértem, hogy a jobb szárnyamat födöztesse. „Az épen Pöltenbergnél jelen volt *Klapka* is azt tanácsolta, hogy nyomuljon előre azonnal s engemet födözzön. Klapka egyuttal azt is igérte, hogy maga részéről Zákó őrnagyot dandárával együtt Domoszló felé küldi, hogy ezen mozdulata által egyrészt magát is födözze, másrészt az ellenséget is megakadályozza abban, hogy a Pöltenbergnek állása ellen oly könnyü szerrel előrenyomulhasson. Miután az Aldebrő előtti magaslatokat én már megszállottam volna, láttam, hogy az ellenség is megkezdi az én állásom ellenében saját mozdulatait azzal, hogy a Feldebrő előtt fekvő erdő felé huzódik.

Én tehát ezen erdőt is a Gózon őrnagynak parancsa alatt álló 66 honvéd-zászlóaljjal sürgősen megszállottam. E mellett a 14. honvéd-zászlóaljat és a dandárromba beosztott utász-osztályt az egymástól kellő távolságban levő osztály-tömegekben akkép állitottam fel, hogy az ellenség kénytelen volt vélelmezni, miszerint e helyütt 4 zászlóalj áll. A nyolcz ágyuból álló lovas-ütegemet két helyre helyeztettem el s ezen állapotban vártam az ellenségnek támadását. A megjelölt erdőt az ellenségnek oszlopai csakugyan megközelitették, de én a rendelkezésemre álló ágyukkal őket oly módon ágyuztattam, hogy többször visszafordulni, végre a hegy tövén körülmenni voltak kénytelenek. Eközben az ellenségnek tüzérsége is bontakozni akart, de már arra nem ért rá, mert az ütegemnek másik felerésze azt megakadályozta. Nem soká reá egyszerre két ellenséges üteg ellenem bontakozik s állásomat erősen megtámadja, a

nélkül azonban, hogy kárt okozhatott volna. Számitottam arra, hogy időt nyerjek s azt hittem, hogy Pöltenberg hadosztályából Feldebrőn szálva volt Kossuth Sándor őrnagynak dandárbeli gyalogsága emez erdő felé már indulóban van. De sajnos, nem igy állott a dolog! Pöltenberg elfelejtette egészen azt, mit a jelentésemben kértem s mire őtet *egy fél óra előtt* figyelmeztettem is. Ő az erdőt meg nem szállotta, hanem a meredek partokkal biró Tarnán átvezető hid mellett s majdnem az állásom hátában Pósta őrnagynak vezetése alatt 4 század gyalogságot, 1 század huszárt és 3 drb ágyut a végett állitott fel, hogy ezen pontot megtarthassa; a Kossuth Sándor dandárának többi részével: 8 gyalog s 1 huszár századdal és 4 ágyuval körülbelől d. u. 4 óra után hozzám csatlakozott.

Pöltenberg az ágyuit és a huszárságát előre küldte s az által engem abba az állapotba helyezett, hogy az ellenség tulnyomó tűzérségének jobban megfelelhessek és az elfoglalt vonalamat egészen az erdőig kiterjeszthessem. Gózon a 66. zászlóaljával már az erdő felerészén tulhaladott és csak ott bukkant az ellenséges csapatokra, melyeket megtámadván, onnét azonnal vissza is űzött. De az ellenség csapataihoz mindig több és több uj tömeg csatlakozott, ugy, hogy Gózon csakhamar kényszeritve lett lépésről-lépésre visszavonulni és tőlem segitséget kérni. En e közben Pöltenberghez már avval a kérelemmel járultam, hogy gyorsitsa meg gyalogságának az erdőbe való behatolását, mert különben az ellenség az erdőt elfoglalja; s engemet arra fog kényszeriteni, hogy a megszállott állásomat abba hagyjam. Ezen

kérésem Pöltenberget utban találta, és mivel ez utóbbi a kérésemet meg nem értette, tehát Kossuth Sándor őrnagyot küldötte hozzám a végett, miszerint kérdezze meg, hogy tulajdonképen mit akarok.

Én felbőszülve azért, hogy a várt csapatok oly sokáig meg nem jelentek az erdőben, derekasan reáförmedtem Kossuth Sándorra, kérdezvén tőle, hogy mindez mit akar jelenteni. Ez utóbbinak további beszédéből megértettem, hogy mit tett Pöltenberg. Annak folytán meggyorsitottam a gyalogságnak menetét, mely végre megjelenvén nyomban az erdőbe vetette magát. És mivel időközben én is a Bukovszky őrnagy alatti 14 honvédzászlóaljat az erdőbe utaltam, annál fogva megkértem Kossuth Sándort arra, hogy a négy zászlóalj fölötti vezényletet vegye át, és hogy a Pósta őrnagy alatti I-ső honvédzászlóaljnak a tarnai hidnál fölállitott négy századát is magához vonja, s az erdőt minden áron visszafoglalja. Én azonkivül még arra is számitottam, hogy a Klapkának hadtestéből Domoszló-felé elküldött Zákó őrnagy az ellenségnek balszárnyát veszélyeztetni fogja.

Zákó azonban, a nélkül, hogy a balszárnyyáról hallott ágyuzásra figyelt volna, Domoszló felé előre hatolt, s az által saját hátát is veszélyeztette. Pöltenberg végre belátván saját hibáit, hogy az egészet, valahogyan helyrehozhassa, személyesen sietett Feldebrőre a végett, hogy Pósta őrnagyot az erdőbe utalhassa. Ezen idő alatt két ellenséges zászlóalj szállotta meg az erdőt és Gózont a 66. zászlóaljával mindig tovább és tovább visszaszoritotta. De Bukovszky őrnagy 14 honvédzászlóaljával, azután Kossuth és Pósta az 1-ső és 51. honvédzászlóaljjal ro-

hamosan neki vetették magokat az ellenségre, s ezt vissza szoritották. Kossuth Sándor az ágyuit is maga után indittatta, s azokat födve a csapatjainak háta mögé fölállittatta, s az előrehatoló ellenséget, bevárván 400 lépésnyi közeledését, kartácsokkal fogadta és daczára ismételt támadásainak azt visszavonulásra kényszeritette; Kossuth Sádor a visszafoglalt erdőből éjnek beálltával Pöltenbergnek parancsára visszahuzódott, én pedig látván, hogy Kápolnánál is az ütközet nem megy előre, megszállva tartottam az általam védett magaslatokat egészen az éj beálltáig, daczára annak, hogy az ellenség tulnyomó tüzelésével engem onnét elszalasztatni iparkodott.

Itt lelt engem Pöltenbergnek abbeli parancsa, hogy az ellenség már Kápolnát is be vette és ha én a tartott állásomban tovább maradok, akkor rövid idő mulva még a visszavonulási vonalomtól is elvágva leszek Én Pöltenberghez Szabó kapitányt azonnal visszaküldém azzal a jelentéssel, hogy az ellenség Kápolnát még be nem vette és hogy a kölcsönös tüzelés után képes vagyok igen jól megkülönböztetni a két ellenfélnek jelen állását. Jelentém továbbá, hogy el vagyok tökélve az állásomat reggelig is megvédeni. Megjegyzém azt is, hogy a netáni visszahuzódásom folytán Kápolnát is, meg Feldebrőt is veszélyeztetve hagyom. Végre még azt is felhoztam, hogy ha Pöltenberg is a maga részéről Kossuth Sándor dandárával és a dandáromhoz tartozó azon zászlóaljakkal, melyeket ezelőtt ezen erdőbe én küldék, az erdőt reggelig megszállva tartandja, ugy az előbbi hibás intézkedések mind jóvá tehetők lesznek. Azonfelül megmutattam

a küldönczkapitánynak azt a helyet is, hol Kápolna fekszik és még azt a helyet is, hol az ellenségnek tüzvonala látható volt. De Szabó kapitány, sőt még egy más nyargoncztiszt is azon kifejezett parancscsal tértek vissza, hogy a visszavonulást azonnal megkezdjem, mert hogy Pöltenberg a zanini gyalogságtól való „Venturini“ nevü őrnagy által, ki zászlóaljával Kápolnáról Feldebrőre menekült, informálva van. Ugyanezen alkalommal azt is megtudtam, hogy Pöltenberg parancsára Kossuth Sándor már az erdőt is fölhagyta. Kötelességemben állott tehát ily határozott parancsnak engedelmeskedni, s elrendeltem a visszavonulást. Átadván a dandárom vezényletét, gyorsan Feldebrőre nyargaltam, azon reményben, hogy talán sikerülni fog Pöltenberget tévedéséből kihozni. De Feldebrőre való érkezésem alkalmával csak egy kis csapatra bukkantam, melynek vezetője jelentette, hogy ő föladata a szétzüllötteket összeszedni s tőle megtudtam, hogy Pöltenberg már Kerecsend felé elindult. Én utána nyargaltam s őt a fele utjában utolérvén, láttam, hogy egy visszavonuló ágyun ül, mert beteg volt!! Tudtára adtam, hogy nem igaz az, miszerint az ellenség Kápolnát már elfoglalta volna; s elébe tártam mindazon hátrányokat, melyek visszavonulásunk folytán támadhatnak. De mindez mit sem használt s kellett Kerecsendre, 3 órányi távolságra visszamennünk; s az által a lefolyt napon tanusitott föláldozásunk s elszántságunk is, az osztály-parancsnokunk korlátoltsága miatt füstbe ment. Pöltenberg által elrendelt visszavonulás folytán a csapatai is nagyon megviseltettek és elkedvetlenittettek, mert reggeli 8 órai menet után nyolcz óra hosszáig vereked-

tek s azután még három óráig tartó uton Kerecsendre visszavonultak a nélkül, hogy ezen egész napon át még csak egy harapást is ehettek volna. Az intendantura is némely idő óta igen hanyaggá lett. Megtörtént is Ábrányban, hogy kényszeritve lettem az intendantura tisztét azzal fenyegetni, hogy felakasztatom, ha a legénység részére szükségelt kenyeret egy órának lefolyása alatt elő nem teremti. Egyuttal e tisztet őrizet alá helyeztettem, hogy el ne szökhessék. Ezen föllépésem használt sok időre!

Miután az ütközet már Kápolnánál is, Kálnál is beállittatott volna, Görgey Mezőkövesdre lovagolt a végett, hogy személyesen intézkedhessék, miszerint a hátramaradt osztályait előre, a csatatér felé utba inditsa. Kerecsenden átvonulván észrevette, hogy Pöltenberg ott van, de megfoghatlan módon mit sem szólott hozzá, csak nekem parancsolta meg, hogy a fel- és aldebrői állásomat korán reggel elfoglaljam és utasitotta Pöltenberget, hogy azonnal menjen Kápolnára a főparancsnokhoz. Guyonnak Görgey személyesen adta a parancsot, hogy segitségünkre siessen Kápolnára és Görgeynek rendeletére megint én Kmethynek az ebbeli parancsot egy futár tiszt által megküldöttem. Kerecsenden sem enni, sem inni valót nem találtunk s kénytelenittettünk a szegény parasztok utolsó darabját elvinni, hogy embereink és lovaink csak valamit is ehessenek. Nem is csudálkoztam azután azon sem, miszerint daczára annak, hogy a riadót korán reggel verettem, a csapatok még is, nem mint rend szerint azonnal sorba állottak, hanem hogy sok idő és fáradság kellett ahhoz, még lábra fölvergődhettek.

Hét órakor reggel jelentem meg Feldebrő előtt, hol is a mult estve Kápolnáról zászlóaljával együtt gyáván eltávozott „Venturini“ őrnagy az előörsi szolgálatot tette.

Itt küldte meg nekem a Kápolnáról lépésben lovagló Pöltenberg az ellenparancsolatot. Hozzám való megérkezése után azt közölte velem szóbelileg Pöltenberg, hogy Klapkához Verpeléten csatlakoznunk kell azon czélból, hogy az utóbb nevezettnek állását támogassuk. Pöltenbergnek azt feleltem: „akkor kötelességedben állott volna valamivel gyorsabban lovagolni, mert most kénytelenek vagyunk visszafelé egy órán tuli utat megtenni, minthogy a Verpelét felé egyenes vonalban vezető uton fekvő mély árkokon ágyuval és lovassággal át nem hatolhatunk. „Dembinszky parancsára Feldebrőn hagytuk Pollák őrnagynak vezetése alatt a Sándor-ezredből való két huszár osztályt és 4 drb ágyut azon utasitással, hogy az ellenségnek a Tarnán való átkelését minden áron megakadályozza, a hadosztály többi részével pedig mély homokon, bokron és sok árkon át siettünk Klapka segitségére. Az odavaló menetközben Pöltenberg azt közölte velem, hogy Dembinszky neki adta át a vezényletet még a Klapkának csapatai fölött is, mivel Dembinszky nem bizik, hogy nagyobb csapatok vezénylete körül Klapka elegendő belátással birjon. És én Pöltenbergnek azt feleltem: „Klapka a rangban idősebb ezredes, azonkivül hadtestparancsnok is és jól érti a dolgát; ennélfogva nem lesz hajlandó a reá bizott csapatoknak vezényletét már az ütközet alatt neked átadni. Miért is legjobb lesz, ha azonnal Klapkához ellovagolsz s vele közlöd a Dembinszky parancsát a nélkül azonban, hogy Klapkának

beleegyezésén kivül a vezényletbe befolyjál. Feladatod tehát egyedül abból áll, hogy Klapkának oldala mellett maradj folyton.“ Mindezek után Pöltenberg még utunkban nekem adta át a hadosztály vezényletét és Klapkához Verpelétre sietett

A mint én azután a verpeléti magaslatokra megérkezém, láttam, hogy Klapkának csapatai immár visszahuzódnak és hogy a falun tul az ellenségnek erős tömegei állanak fölállitva, azonkivül, hogy még a siroki völgy torkából is sok ellenséges sereg bontakozik. Rögtön megrendeltem, hogy a Posta alatti 1-ső és a Bukovszky őrnagyok alatti 14. honvéd zászlóaljak, nemkülönben a Beke százados alatti utász osztály is a falut visszafoglalják. Ezen csapataim bátran hatoltak be a faluba, oldalvást támadván meg a Klapkának csapatait üldöző ellenséget. De e napon Klapkának seregei igen rosszul viselkedtek és daczára annak, hogy a Görgey által legvitézebbek legvitézebbének elnevezett Földváry Károly őrnagy kezébe ragadván a zászlót, embereit több izben előrevezette. különösen a 42. honvéd-zászlóalj, mely e napon igen rosszul mutatta be magát, nem voltak reá birhatók, hogy ujra az ellenségre vessék magukat. Ily körülmények között az én zászlóaljaim sem tarthatták magokat benn a faluban és kényszeritve voltak lassankint visszahuzódni. E közben az egymásnak szemközt álló ütegek is keményen dolgoztak. Verpelét lángba borult, de a tüz lángjait csakhamar elfojtották. Az alatt az ágyuimat igen jó állásra állitottam fel, honnét az ellenségnek csapatait csak hébe-hóba tüzeltettem és csak akkor, midőn a faluból bontakozni és minket bekeriteni

akartak. A Sándor-huszárok 4 századából álló lovasságo mat egyenlő vonalba állitottam fel Klapkának lovasságával, mely utóbbi az összeköttetést velem föntartotta. Klapkának lovassága állott „Coburg, Lehel és Hunyady-huszárok" egyes századaiból. E lovasságnak és az ütegeimnek hátában fölállitottam két honvéd-zászlóaljat. Klapka annak utána a seregeit egészen visszavonta a verpeléti magaslatokra; tőlem egy széles mély völgy által különválva. Ugyanazon időben láttam, hogy az ellenségnek igen erős lovastömegei a faluból bontakoznak és minket támadnak meg. Én ezen támadó lovasságot nem kartácscsal, mint kellett volna, hanem csak is golyókkal fogadtam s saját huszáraimat, ugyszinte Klapkának huszárait is ellene indittattam. Az ellenséges vasasok azonban visszahuzódásuk közben a Kovács tüzér-százados alatti félütegre vetvén magukat, annak legénységét lemészárolták s három drb lovaságyumat elfoglalván, magukkal czipelték. Ezt látván én, valami 20 drb huszárral a vasasokat megtámadtam s a három darab lovas ágyumat tőlük visszafoglaltam. Itt a jobb vállamon megsebesittettem, de csak később, körülbelől d. u 5 órakor éles fájdalmakat érezvén, a csata helyét végleg elhagytam s Tiszafüredre elszállittattam.

„Klapka tehát az id. Bulla György által idézett müvében valótlanságot állit, midőn azt mondja, hogy csak reggel 11 óra tájban jött segitségére a Pöltenberg hadosztálya, mert ő már 11 óra tájban a verpeléti hegylánczokon volt, én pedig még 10 óra előtt a vasasok támadásait visszavertem és állásomat mindaddig tartottam, mig Görgey és Dembinsky maga meg nem paran-

csolták, hogy visszavonuljak. A visszavonulásom kezdete pedig csak 12 óra után történt meg. Hol is az ellenséges csapatok kezdetben engem nagyon nyomtak, de Görgey maga egy lovas osztálylyal födözte a visszavonulásomat ugy, hogy én körülbelől d. u. 3 órakor csapataimmal elég jó rendben Kerecsendnél megjelenhettem."

Hivatkozhatnék a még élő Hauser Károly honvédezredesre, (51. zászlóalj volt őrnagyára), gr. Esterházy Miguelre és Schweidel Bertire, akkori Sándor-huszár ezredbeli volt századosokra, arra nézve, hogy én mindent az igazsághoz képest hiven elbeszéltem.

A f. évi junius hó 28-án Tétényben föladott és Kolozsvárott f. évi junius hó 30-án érkezett levélnek lényege a következő:

Mihelyt Aulich 1849. évi február hó 26-án a kápolnai ágyuzást meghallotta, tüstént Maklárról Kápolnára indult és mikor Dembinszky Görgeyvel Egerből szinte oda sietett volna, azok már Aulichot utban találták és Aulich még 1849 évi február hó 26-án estve Kápolnáról balra Máriássy és Szekulics között állást foglalt és a 27-diki ütközetben részt vett. Mit aligha tehetett volna, ha már 26-án Kálón nem lett volna.(??) Aulich is azon elvnek hódolt, mely szerint a hol csatáznak, oda az ágyuszó után sietni kell.

Magam is hiszem, hogy Dembinszky és Klapka emlékirataiban sok szépités van és hogy azok saját hibáikat másokra tolják.

A Verpelétnél febr. 27-én elvesztett három drb lovas ágyut nem Pászthory százados, más tiszt sem, csak én magam, a különféle ezredekből összeszedett vagy 20

huszárral visszafoglaltam. Pászthory a Pollák őrnagy alatti két huszár osztály egyikébe beosztva volt, mely két huszár osztályt Görgey maga mellé vonta be akkor, midőn Verpelétről való visszavonulásomat födözte.

A f. é. julius hó 6-án kelt s id. Bulla Györgynek f. évi 13. számu lapunkban közzétett czikkére vonatkozó levélbeli észrevételek a következők:

Pöltenbergnek nagy hibája volt, hogy midőn ő már Dembinskytől azt a parancsot vette, mely szerint neki Verpelétre Klapka segitségére mennie kellett, hogy ezen parancsot nekem még az éjjel ki nem adta, mert ha azt teszi, azon esetre én több mint két órával hamarébb Verpeléten megjelentem volna és ez minden esetre reánk nézve nagy előny lett volna. Hogy Klapka Pöltenberget nem mint melléje rendeltet emliti, az csak onnét eredhet, mert restelte azt, hogy Dembinszky nem bizott az ő vezértudományában. Épen azért Klapka Pöltenberget gyanusitásokkal is terhelte. És végre, — hiába — Klapkának serege Verpelétnél bizony nagyon is hátrált. Én az emlékirataimat az olmützi várfogságom idejében csupán saját följegyzéseim és a velem együtt zárva volt bajtársaim bemondása után állitottam össze. Az sem áll, mit Klapka a sötétség beálltáig való ágyuzásról mesél, mert én a kerecsendi magaslatokról nagyon jól láttam Aulich, Máriássy és Szekulics hadosztályait, a mint minden üldöztetés nélkül visszavonultak és csak 5 óra után lettem rosszul s akkor bizony még sötét nem volt! De meglehet, hogy az ellenség által nem is üldözött Klapkának szemei előtt elkövetett saját hibái miatt minden sötét volt! Egyébiránt Báthori Schultz Bódognak rová-

sára is nagy hibául beszámitandó az, hogy czirkálói által nem szerzett magának tudomást az iránt, hogy mikép állanak a dolgok a Verpelétnél ütköző saját hadtestének szomszédos hadosztályánál! Azonkivül is Szallók Verpeléttől nincs oly messze, hogy onnét a folytonos ágyuszót nem hallotta volna. De Klapka is hibásnak okozandó azért, mert nem küldött rendeletet Bátori Schultz részére Az egészből tehát világosan csak az tünik ki, hogy Klapka emlékirataiban a saját tetteit és hibáit szépiteni akarta.

Végre a f. évi 14. számu lapunkban Bulla Györgynek czikkére vonatkozó levélbeli észrevételek a következők:

Igaz, hogy a siroki szoros nagyon gyengén volt megrakva és még gyengébben volt védelmezve s ez azt okozta, hogy Schlik oly hamar tudott előre nyomulni. Az is igaz, hogy ezen hibát csak Klapkának rovására kell felszámitani.

Gaz gyanakodás Dembinsky részéről, midőn Görgeyről azt mondja, hogy 1849. évi február hó 26. 27. éjjelén azért lovagolt Mezö-Kövesdre, miszerint drágaságait megmentse. Voltak-e drágaságai Görgeynek, azt nem tudom, hanem azt jól tudom, hogy sok pénze nem lehetett.

Végre Klapka jellemzésére felhozom, hogy ő genialis ember volt, tudott is jó hadmüveleti terveket csinálni. Ezen terveit mások végrehajthatták ugyan, de ő maga sohasem tehette azt, mert a kellő időben és döntő pillanatban hiányzott nála a hidegvér s könnyen zavarba is jött. Láttuk azt az áprilisi napokban és Gyönél is, hol Görgey, a hogy csak lehetséges volt, a hibáit helyrehozta.

OSZK

Bulla György felelete

Zámbelli Lajos ezredes válaszára.

OSZK

Egy szárazlevelü tölgyfa ágacskával, mint az eltünt hajdani dicsőségünk legalkalmatosabb jelképével kezemben, jelentkezem a m. évi Történelmi Lapok 11., 12., 13., 14. számaiban közzétett czikkemre fölszólaló Zambelli Lajos ezredes ur, szabadságharczunk főhadseregének ezen tekintélyes alakja előtt. És most félre veletek ti mindennapi gondok, félre veletek is ti a chauvinistikus jelszavakkal tele tömött nagyszájú hyper-loyalisok, a ti hangzatos lármátok ugy sem érhet engem, midőn habár csak szellemileg is, a volt vitéz ezredes empiedestálja előtt állok. Ave! Ave!

Nem veheti rosz néven Zambelli Lajos ezredes ur, ha egy volt alantas, de időközben sok vihart látott, s már szinte tulserdült tisztje fölszólamlására némely tiszteletteljes megjegyzést tesz.

Mindenekelőtt helyén látom azon személyes okok néhányának fölemlitését, melyeknél fogva én Zambelli Lajos ezredes ur személye irányábau 44 év óta különös tisztelettel viseltetem.

Ugyanis: 1849. évi április hó 2-án, azonnal a Hatvani csatának lezajlása után, délután körülbelől 4 órakor, midőn a verőfényes nap elég magasan állott a látkör fölött, jelentem meg hadtestünk törzskari irodájában, mint oda vezényelt „Ordonance“ őrmester. Alig hogy oda értem, reám bizatott egy hadtest irodai „circulandum“ a végett, hogy azt Hatvanban elszállásolt összes törzstiszteknek azonnal kézbesitsem. Ezen „circulandum“ tartalmára bizony már

nem emlékszem, de mindegy, mert az a dolog lényegéhez ugy sem tartozik. Összejártam az összes törzstisztek lakásait, de azok egyikét sem találtam otthon. Végre sikerült megtudnom, hogy valamennyien a helybeli katholikus prépost házában vannak. Odamentem, és csakugyan ott találtam a keresett összes törzstiszteket. Egyszerüségemben azt véltem, hogy bizonyára azon tanácskoznak, miképen kell majd holnap reggel, vagy talán még ma is az éppen legyőzött ellenséget üldözőbe venni. De nagyot csalódtam, mert láttam, hogy a dolog nem igy áll. Több hosszu asztal mellett valamennyien *„ferbliztek“*, és láttam, hogy mindenike előtt a még föl sem vágott öt forintos bankjegy iveinek halmaza áll fölrakva. De két törzstiszt még is nagyon tiszteletes kivételt képezett. Mert Zambelli Lajos akkori alezredes urat a hatvani gyógyszertárban, Lipthay Pál akkori őrnagyot, későbbi ezredest és hadosztályparancsnokomat, — az elébb nevezettet iró asztala mellett — saját lakásaikon találtam.

A későbbi eset pedig a következő: 1848—49. évben, mint minden értelmes fiatal ember, ugy én is alig vártam, hogy ujságot olvashassak. Arra pedig csak akkor volt alkalmam, midőn valami városba érkezvén, ott egy vagy két napon át időztünk. Ily esetben, ha szolgálaton kivül álltam, rendszerint fölkerestem a czukrász boltot, hol igen egészséges gyomru fiatal ember létemre tömérdek mennyiségü czukrász árunak fogyasztása mellett, de minden ital nélkül; — ujságot is olvashattam. 1849. évi május és junius havaiban hadtestünk Győrben volt elszállásolva. Ottani időzésemnek ideje alatt, tehát gyakrabban betértem az akkori *„Stampa testvérek“*-féle czukrászatba. Egy izben belépésem alkalmával a szolgálaton kivül álló törzstisztek nagyobb csoportjára

akadtam. Azok között többen fülem hallatára megbotránkoztak azon, hogy mikép mertem én, akkori altiszt létemre oda belépni, ott is maradni, a hol ők mulatnak. Azt sem tudom, hogyan végződik ezen, reám nézve igen kellemetlen ügy, ha a jelenvolt Zambelli Lajos ezredes ur javamra nem intervenial, s társait nem figyelmezteti arra, hogy sem ők, sem én szolgálatban nem vagyunk, s hogy ezen ügynek további bolygatása ennélfogva tárgytalan. Igy azután további bántódásom nem lett!

De különben ki az, ki bárcsak rövid ideig is a magyar főhadsereg kötelékében szolgált, és személyesen nem ismerte volna Zambelli Lajos ezredes urat, ezen a „*vitéz sándor*“ huszárjaink daliás termetü, rettenhetlen vezérét!

Tehát, ha én jelenleg fölszólamlok, azt csakis az igazságnak kideritése tekintetéből teszem. De teszem azt egyrész azért is, hogy Zambelli Lajos, személyesen ismert ezredes urnak 45 esztendő lefolyása után is, köteles, s a régi honvédhez illő üdvözletemet nyilvánithassam. Ne is tekintsen engem Zambelli Lajos ezredes ur ugy, mint az 1849. évi kápolnai csata idejében „glédába“ való őrmestert. Bizony-bizony, ha valaki a „*Contemporaneusaink*“ között, ugy én is teljes öntudattal azt mondhatnám magam felől: „*Multa tulit fecit que-puer, sudavit, et alsit*“. A forradalomnak lezajlása után egymásután két nagy császár hadseregében szolgáltam, és résztvettem az 1850—1860. évek közben előfordult majdnem összes európai és algerjai hadjáratokban. Én nem tehetek róla, ha a szerencse nem kedvezett, s ha még altiszt koromban „*Sebastopolnak*“ falai alatt egy muszka golyó által mindenkorra hadképtelenné tétetvén, katonai pályámat véglegesen befejezettnek kellett tekintenem.

Az azótai polgári állásomban pedig, bár anyagi erőmhöz képest tulságos költséggel, de családi érdekeimnek legkisebb csorbitása nélkül, egyéb történelmi és statisztikai müvek mellett beszereztem 1848 - 1849. évi történelmünkre vonatkozó majdnem „*az összes*“ irodalmi müveket. És azokat több mint 30 év óta szorgalmatosan tanulmányozván illetékesnek tartom most is magamat, a következő észrevételek megtételére.

Ezeknek tiszteletteljes előbocsátásával áttérek most magára a tárgyra.

Mindennekelőtt konstatálnom kell azt, hogy Zambelli Lajos ezredesen kivül senki, még Gelich Richard sem szólamlott föl a közölt történelmi czikkemnek egyes vagy több tételei ellen. Pedig erkölcsi kötelességénél fogva, sőt személyesen szólitottam föl Gelich Richard urat arra nézve, miszerint indokolja, vagy legalább utólag jelölje meg azon forrást, melyből meritette abbeli, előttem igen fontos történelmi adatát, hogy Pöltenberg főhadi parancsnokságunk által utasitva volt arra, miszerint 1849. évi február hó 27-én már reggeli 7 órakor jelenjen meg Verpelétnél Klapka ottani állásának támogatása végett. Kötelességében állott, s most is áll Gelich Richard urnak az miszerint ezen fontos tényre nézve nyilatkozzék. Ezen kötelessége alól nem mentheti föl őtet még jelenlegi magas állása sem, mert ugy hiszem, ő maga is tudja azt, hogy történelmi müvét nem maga, hanem az utókor, s különösen a magyar nemzet számára irta meg. Avagy nem fontolta e meg Gelich Richard ur, hogy a kérdés alatti állitásával nemcsak Pöltenberget, de egész hadosztályát, s különösen annak alantas vezereit is avval vádolja, hogy a főhadi vezénylet parancsának ellenére és a

Kápolna tájáról folytonosan hallott ágyuzásnak daczára, ezen kadosztály valahol észrevétlenül vesztegelvén a csatatérre nem sietett, hanem Kerecsendről Verpelétre csak reggeli 11 órakor érkezett meg. Hát merem kérdezni, türte, türhette volna azt a gyáva veszteglést oly alantas vezér, mint Zambelli Lajos, mint Kossuth Sándor, Gózon, Pósta stb.? Tehát csak várni kell, és Gelich Richard ur most már bizonyosan nyilatkozni fog.

Egyidejüleg konstatálom azt is, hogy Gelich Richard ur hivatkozott müvének egész utolsó kötetéig, mindenütt, még ott is, ahol különben annak nyoma sem látható, csupa árulást szimatól, holott megint más tényezök, pl. o. Dembinsky, mint főhadvezér irányában ugy látszik *„ex studio“* tulságosan engedékenynek mutatkozik. Egy korholó szóval sem illeti meg Dembinskyt a kápolnai csata alkalmával tanusitott hóbortos viselkedése miatt. [1]) Sőt föllépését bizalomgerjesztőnek mondja s éles előrelátását is magasztalja, [2]) azért, hogy még 1849. évi február elején kérkedőleg a kormány előtt megjelölte a legközelebb vivandó csatának helyszinét. Bizony bizalomgerjesztő föllépés, és éles előrelátás az, ha egy főhadvezér egy egész hónappal előbb tudja a legközelebb vivandó csata helyszinét, s mindamellett oly ügyetlenül, sőt ki merem mondani e szót, oly vétkesen intézkedik, hogy magát meglepetni hagyván a rendelkezése alatt álló kilencz hadosztályból, a legközelebb vivott kápolnai csatának első napján csak négyet, a második csata napon pedig csak

---

[1]) Gelich Richard „Függetlenség harcza“ II. kötetének 424 425, 426—440 lap.

[2]) Ugyanaz 403–404 lap.

ötöt képes kellő időben és helyen a csata rendbe bevonni [1])!

És mit szól Gelich Richard ur Dembinskynek azon tényéhez, midőn ez utóbbi hadseregét nem a kormány és a hadügyminiszterium ismételt és kifejezett parancsához képest Szegedről Aradra, hanem önkedve után, minden kényszer nélkül az akkori ellenségünk által megszállva tartott Temesvár, a magyar főhadsereg ezen Golgothája alá vezeti, [2]) és ott minden előre szándékolt megütközés nélkül, csak kényszerüségből megállapitva dicstelenül tönkretéteti. Pedig, ha Dembinsky az illetékes hadügyminiszterium rendeletének engedelmeskedik és seregét Temesvár helyett Aradra fölvezeti, s ott a „*rendezvous*"-ra pontosan megjelenő Görgeyvel egyesül, [3]) legalább egy dolgot, t. i. a magyar fegyver élének becsületét örök időkre biztosithatta volna.

Igen jól ismerem én Görgey hadseregének akkori deprimalt állapotát, ismerem a hiányait, s bajait, hiszen a Bányavárosoktól kezdve egész Világosig magam is ezen hadsereg tagja voltam. Komáromtól kezdve Váczon, Losonczon, Rimaszombaton, Miskolczon, Tokajon, Nyirságon át egész Aradig, majdnem mindig az ellenség üldözése miatt csatarendben indulva, a sok járástól földagadt, sőt nyitott lábaimmal, gyakran aludva is megtettem a nagy „*retirádát*". De azt is tudom, hogy az Aradnál megrendelt egyesülés valósitásának esetében könnyen felélesztheto lett volna bennünk a hazafiságnak már elalvóban lévő szent tüze, s ezen tüz által felhevülve itt lett volna alkalom és hely bebizo-

[1]) „Dembinsky in Ungarn" I. kötet 155—204 lap.
[2]) Rüstow, II. kötet 312, 313, 319, 321 lap.
[3]) Rüstow II. kötet 346, 347, 348, 349 lap.

nyitani azt, a mit már régen kétségbe vontak, t. i. hogy muszka segitség nélkül csupán az osztrák hadsereg velünk többé nem bir. [3]) Mondom, itt lett volna alkalom és idő is bebizonyitani ezen most már tagadott tényt, mert midőn Görgey hadseregének éle augusztus hó 9-én Aradra megérkezett, ugyan akkor a minket üldöző muszka hadseregnek zöme Nagyváradon időzött. [4]) Tehát a Görgey hadseregének szegény elcsigázott honvédé képes volt *erőszakos* menetek által a muszka hadsereget maga után hagyván, akkor is több mint 13 mértföldnyi előnyt nyerni, s ezáltal az osztrák hadsereget a hatalmunkban volt Aradi vár és Maros folyamvonala által szövetségesétől isolálni. Én soha sem voltam chauvinista, sőt főkép a katonai ügyek megitélésénél mindenkor józan, higgadt gondolkozásu ember vagyok és azért korán sem állitom azt, hogy az ekkép isolált ellenfelünk fölötte lehető, sőt legvalószinübb győzelmünk által szegény hazám sorsa még megmenthető lett volna. Sőt én is azon időtől kezdve, mióta a muszka valódi nagy invásio bevetkezett, hazám ügyét végleg elesettnek láttam. De azt az egyet még is tudom, s azt erősen is hiszem, hogy ezen esetben a magyar fegyverek becsülete, sőt ki érdemelt tekintélye is örök időkre szeplőtlenül lett volna megóva.

És most, ha levonjuk Görgeynek a kormány intenciói szerint korábban véghez vitt némely eclatansabb fegyvertényeit, különösen ha levonjuk a kormány intenciói ellenére 1849. évi julius 2-án és julius 11-én Komáromnál — azon

---

[3]) „Ramings Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen“ 1849. 39, 40 lap.

[4]) „Officieller Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen“ Berlin, 1851. III kötet 68. lap.

helyen, hol az széles e hazában akkor egyes-egyedül kivihető volt — vivott nagy csatákat és később azon remek hadmüveleteit, melyekkel a majd bekeritett hadseregé több ellenséges hadtest közepén, s a tulnyomó muszka hadsereg derekán át magának utat tört, a végett, hogy nem csak a déli főhadsereggel összeköttetésbe lépjen, hanem ez utóbb nevezettnek tökéletesebb szervezésére időt szerezvén még is Aradra, a hadügyminiszterium által kijelölt „rendezvous“ helyére pontosan kellő időben megjelenhessen. [1])— ha ezeket levonjuk, mi marad akkor még fön a magyar főhadseregnek viselt dolgairól, mi által fegyver becsületünket megóva tekinthetnénk? — mert bármennyire is megnyugtatólag hat reánk ama vitéz tettek lánczolata, melyeket erdélyi hadseregünk fölmutatni képes volt, még sem szabad elfelejteni azt, hogy az erdélyi hadsereg csak másodrangu volt, mert vele szemközt az ellenségnek főhadserege soha sem állott, ennélfogva erdélyi hadseregünknek dicsőséges tényei főhadseregünkre közvetlenül ki nem hatottak.

Mit is tett Dembinsky a magyar fegyverbecsületének megóvására az ő folytonos, minden komolyabb megütközést gondosan mellőző hátrálásával Kárpátoktól — Galliczia határától — kezdve egész a legalsóbb Tiszáig, s onnét a semleges területre való átillanásáig. [2]) És mit szól Dembinskynek ezen dicstelen tényeihez Gelich Richard ur, a „magyar“ történetiró? Egy árva szót sem szól hozzá s ezen a vitézséget nélkülöző ténykedést ugy adja elő, mintha az nagyon természetes, s akkori állapotunkból önként kifolyó lett volna.

---

[1]) Rüstow II. kötet 347. lap
[2]) Gelich Richard müve III kötet 820—825 lap

Pedig Gelich Richard ur emlitett müvében elbeszélt tényeket rendszerint saját véleményével commentárolni, néha nagyon éles, sőt ide s tova igazságtalan kritika alá szokta vonni. Valóban itt „*difficile est satiram non scribere*“. Ezeket már most minden feszültség nélkül megmondani is, megirni is lehet. Mert az egész világ tudja, hogy a régi honvéd, ha volt is valaha forradalmár, de már nagyon régi idők óta „*annak lenni megszünt*“. Sőt a Görgey hadseregbeli honvédről azt is merem állitani, hogy az forradalmár soha sem volt. „És ha V. Ferdinánd király bármikor, még a legdöntöbb csatának megnyerése után is fegyvertelenül, és minden védelem nélkül a magyar főhadsereg táborába jön, egy sem találtatik köztünk-tábornoktól kezdve egész a legalsóbb rangu közhonvédig, ki köteles alattvalói hódolatát önként meg nem teszi“. [1])

Átmenvén már most Zambelli Lajos ezredes urnak a czikkemre adott felelet benső tartalmára, fölötte nagy örömömre szolgál abbeli tapasztalatom, hogy ezredes ur feleletében nagyjában, s lényegében ugyan azt állitja, mit czikkemben annyi gonddal és fáradtsággal nem csak állitani, de bizonyitani is iparkodtam. És ha előre tudom, hogy Zambelli Lajos ezredes ur czikkemre fölszólal és még ugy szólal föl, a mint azt meg is tette, akkor teljes bizonyitéknak vevén ezredes urnak közvetlen tapasztalatából eredő minden állitását, czikkemet is sokkal rövidebbre szabhattam volna. Ám nekem kellett ugy fölszólalnom, a mint azt tettem, mert Klapka és utánna nevezett szerzők is az 1848—49. évi lényegében dicsőséges hadi történelmün-

[1]) Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken“ II. köt. 12 la .

ket nyilvánvalólag „legenda"-vá idomitották át. A közvéleményünk pedig ezen szerzők előadásai után megállapodott. Mert a hol egyszer valódi történelem helyett legenda foglal tért, ott sem észszerüség, sem igazság többé nem létezhetik. (Proudhon.)

Mit is tartalmaz kérdéses czikkem lényege? Sem többet, sem kevesebbet mint azt, hogy a kápolnai csatának második napján Pöltenbergnek hadosztálya a reá rótt föladatot hiven teljesitette, s e napon a Verpelétnél megvivott csata fáradozásának legnyersebb, legterhesebb részét magára vállalta. Lényegében ugyanazt állitja ezredes ur is. És most már én teljesen bebizonyitottnak tartom, hogy Klapkának és nevezett társainak ellenkező tartalmu állitásai tévesek, nem valódiak. Fölszólaltam pedig leginkább azért, mert Klapkának és társainak ezen valótlan insinuációi, s annak folytán a közvéleménynek szülemlett hatása által megtámadva láttam az egész hadosztályom reputacziójá, a fő és alantas vezéreim szereplését is. [1])

És bátor vagyok ismételve azt kérdezni, vajjon ily alantas vezérek: mint Zambelli Lajos, Kossuth Sándor, Gózon (forradalmunk e Camille Desmoulins"-je), Pósta türhették, türték volna-e azt, hogy Pöltenbergnek hadosztálya daczára a korán reggel óta hallott ágyuzásnak, s a kapott és azonnal közhirré tett fővezényleti parancsnak ellenére valahol Kerecsend táján vesztegeljen, s a hallott ágyuszó után azonnal ne induljon utnak. Különben azt maga Pöltenberg ismert természeténél fogva sem tehette, mert őt mindenki ugy ismerte, mint a magyar ügyet testestől-lelkestől fölkaroló, s mindenütt a legnagyobb vitézséggel harczoló férfiut. [2])

[1]) lásd „1848—49. évi Történelmi Lapok" 14 számát.

[2]) lásd Klapka „Nacionalkrieg 1848—1849" I. köt. 105. lap.

Czikkemben azt mondtam, hogy 1849. évi február hó 26-án déli órákban egész hadosztályunk Fel-Debrőre érvén ugyanott elszállásoltatott, s a támadt riadóra, ágyuszó után onnét együttesen Al-Debrőre sietett. Én ezen czikkemet a különben igen hü emlékező tehetségem, de legnagyobb részében a szorgalommal tanulmányozott irodalmi müvek után irtam meg. Megvallom, hogy 44. esztendőnek lefolyása után emlékezetem e tekintben cserben hagyott és az egész irodalomban nem lelhettem ezen ténynek hü leiratát. Elfogadom tehát ezredes urnak ezen körülményre való állitását és legnagyobb készséggel fogadom azt az állitást, hogy hadosztályunk, Zambellinek dandára közvetlenül Al-Debrőre ment el anélkül, hogy az megelőzőleg Fel-Debrőn elszállásoltatott volna. Következésképen, hogy érkezésünk után nem soká támadt riadóra csaka Kossuth Sándor dandára indult rohamlépésben Al-Debröre.

Én még azon kérdésnek bonczolásába sem bocsátkozom, ha vajjon ezredes urnak, vagy pedig osztályparancsnoka: Pöltenbergnek a kápolnai kétnapi csatára vonatkozó nézetei helyesek voltak-e vagy sem? Ennek megbirálása, eldöntése ugy sem képezi kitüzött föladatom tárgyát.

Én csupán ezredes ur oly állitásainak megbirálásába bocsátkozom, melyek valódiságáról ezredes urnak közvetlen tapasztalása nem lehetett.

Mindenek előtt pedig bátor vagyok tévesnek nyilvánitani ezredes urnak emlékirataiban foglalt abbeli előadását, hogy 1849 évi február hó 25-én Guyonnak hadosztálya Mező-Kövesden eldisponálva lett volna. Nem is létezhetik oly stratega, ki a rendelkezése alatti csapatait oly kép meneszteti, hogy azon hadosztályt (Aulichét) mely február hó 25-én Tar-

don, és Ábrányban van, a következő február 26-ik napján Mezőkövesden tehát az ott már állomásozott hadosztálynak derekán át, Maklárra, s onnét még agyanazon estvén Kálra inditja, azon hadosztályt pedig (Guyonét) mely már február hó 25-ik napján Mező-Kövesden lett volna, a következő napon is ott vesztegelnihagyja! És mindezt közvetlenül az ellenség előtt állva teszi! De hogy ezredes urnak fönnebbi állitása téves, és hogy február hó 25-én Guyonnak hadosztálya csak Nyékig és Emődig, 26-án pedig csak Mező-Keresztesig, és Mező-Kövesdig ért, arra nézve döntő bizonyitékul hozom föl a VII hadtest parancskönyvének 384—388 számu okiratait melyek Görgey Istvánnak „1848—49-ből" czimzett munkája I kötete 256—257 lapjain följegyezvék.

Mind ezek ugyan itt igen mellékes dolgok, én azokat csak is azon okból hoztam föl, hogy bebizonyithassam menynyire csalhat emlékezet, vagy oly följegyzés is mely másnak csupán emlékezetén alapszik.

Ezredes ur emlékiratainak többi része is nagyon homályos. Nem is lehet, nem is szabad csodálkozni azon, mert ezredes ur emlékiratait saját bevallása szerint részint Olmützben, az ottani fogsága alatt, részint pedig számkivetése helyén tehát minden történelmi adat nélkül állitotta össze. Ugyanis a „Történelmi Lapok" 18. számában közzétett emlékiratainak 4. kikezdésében azt állitja ezredes ur. hogy 1849. évi febr. hó 26-an d. u. 4 óra után Pöltenberg az egész Kossuth Sándor dandárával Aldebrőn az ezredes ur dandárához csatlakozott. És mégis a *„további"* elbeszélésének fonalán névszerint 5 kikezdése alatt már Pöltenberg gyalogságának meggyorsitását szorgalmazza, 6. kikezdése alatt pedig már föl is bőszült ezredes ur a miatt, hogy a várt csapatok oly soká

meg nem jelennek, és azért az előre küldött Kossuth Sándor dandárnokra, (az ismert legszókimondobb férfiura). Derekasan reá is förmedt. Ugyanazon kikezdésében még azt is mondja ezredes ur, hogy Kossuth Sándorral megejtett pár-beszéd folytán meggyorsitotta a gyalogságnak menetét mely végre meg is jelent!!

Itt tehát értelmetlenség forog fön. Vagy talán ezredes ur ezen emlékiratai kivonatának valódi értelmeaz, hogy Pöltenberg Kossuth Sándor dandárával együtt d. u. 4 óra után Al-Debrőn a csatatéren megje-lent, a további elbeszélés, illetve ismétlés pedig csak azon időközre vonatkozik, mely az ellenség által ezredes urnak állása ellen megkezdett mozdulatai és Pöltenbergnek a csatatéren való megjelenése között eltelledt? Ám ha ezredes ur emlékiratainak csakugyan az a valódi értelme, akkor ismét szörnyen csudálkozni lehet ezredes urnak nyugtalanságán, sőt még inkább azon kifakadásain is, melyekkel Pöltenberget, közvetlen főllebb valóját illeti. Mert ha való az, a mit ezredes ur, közölt emlékiratainak 3 kikezdésében állit, hogy d. u körülbelül 3 órakor megkezdette az ellenség saját mozdulaiait ezredes urnak állása ellenében és ha való az is, hogy már d. u. 4 óra után megjelent Fel-Debrőről Pöltenberg is a Kossuth Sándor dandárával a csatatéren — azon esetben tekintve — hogy az ellenségnek mozdulatai folytán támadt riadó, annak folytán Kossuth Sándor dandárának fegyverbe való állitása és Fel-Debröről Al-Debröre való érkezése mindenesetre jelentékenyebb időt vett igénybe: Pöltenbergnek Kossuth Sándor-féle dandára oly fényes fegyverténYt vitt véghez, melyért még sokkal edzettebb hadsereg, mint a magyar volt, méltán irigyelhetné és akkor sehogy sem érdemli meg Pöltenberg azon szemrehányásokat, melyekkel öt ezredes ur elhalmozza.

Egyébiránt meg kell itt jegyeznem, hogy saját tapasztalatom, de az illetékes személyek állitása szerint is az ilyen történelmi adatok gyüjtésénél a legnehezebb munkát adja az, hogy az egyes fegyvertények idő órája helyesen meghatároztassék. Ha pedig ez az illető fegyvertények megtörténte alkalmával, vagy azonnal utánna meg nem történt, később, vagy tán évek multával azt helyesen meghatározni lehetetlen. A hivatalos „Winterfeldzug in Ungarn 1848—1849.“ müvének 290. lapján az áll, hogy 1849. évi február hó 26-án az első ágyu lövés Schwarzenberg hadosztályánál, tehát Kápolna-Kálnál délután 2 órakor történt meg.

Bizony igaza van ezredes urnak, hogy a Klapka által d. u. 2 órakor Domoszló felé kiküldött „Zákó“-nak dandára az napon nagyon is hallgatag volt, mert egész délután hollétéről legkisebb hangot vagy jelt nem adott. Igaza van ezredes urnak, hogy Aulichnak, de más magyar vezérnek is az az elve volt, hogy vezérnek mindig ágyuszó után kell csapatait inditani Francia hadseregben való szolgálatom idejében én is gyakrabban intonáltam azon szép tábori dalba, mely akkép kezdődik: „A la voix de canon d'alarme, La france appelle ses enfants! Aux Armes!!“

Ezen elv teljes érvényében tartatik fön minden nemzet hadseregében is, hogy t. i. a vezér a seregét mindig az ágyuszó után inditja. Ezen elvnek szép tettbeni kifejezését találjuk a „der deutsch-französische Krieg 1870—71. redigirt von der kriegsgeschichtlichen Abtheilung des grossen Generalstabes 3. Heft“ 274. lapján, hol az mondatik, hogy 1870. évi Augusztus 6-án Wörthnél vivott csata alatt Frigyes korona herczeg, mint a német III. hadsereg fővezére Starktoff, würtembergi dandárnoknak azt a parancsot adta, hogy dandárával Reichs-

hoffen felé tartson. Mivel azonban ez idő alatt Elsasshausen körül a csatazaj növekedett, és az ottani támogatást a porosz tisztek kivánatosnak nyilvánitották, tehát Starkloff dandárnok a fővezénylet által részére előirt indulási iránynak mellőzését czélirányosnak tartván zászlóaljait a legegyenesebb uton a lángba borult Elsasshausennek mind két végén mutatkozó csatavonalba indittatta.

Zákó dandárnoknak is kellett hallania az Al-Debrő-Kápolna tájáról mindig hatalmasabban fölhangzó ágyuzást! Miért indult ő, daczára a hallott ágyuszónak, Domoszló felé, — hol nem is ágyuztak, de nem is puskáztak, — miért nem találkozott ő az ezen irányban ellenség által Gyöngyösről is — Aldebrőről is kiküldött elkülönitvényekkel [1]) azt én nem tudhatom, azt csak a jövendő történetiró a nevezett dandárnok részére adott parancsnak, és annak mimódon teljesitéséről szóló hivatalos jelentésnek elbirálása mellett deritheti ki. Mindenesetre pedig — ha valahol, tehát itt is alkalmazandó azon általános elv „Audiatur et altera pars:“ — Elég megjegyeznem azt, hogy a már emlitett „Winterfeldzug“ 292. lapja szerint az Aldebrőről kiküldött szárnyrész vezénylője Brandenstein kapitány látván, hogy Schlick hadtestének Verpelétről nyoma sem halszik, hogy ellenben jobb oldaláról az ágyuszó mindig hatalmasabban szól, minden további megfontolás nélkül csak az „*ágyuszó*“ után indul, és jókorán érkezik, hogy az elkülönitményével együtt az Aldebrői erdőnek védelmezésében dicséretes részt vehessen. [2])

[1]) Lásd „Der Winterfeldzug 1848—49. in Ungarn“ 288. és 290. lap.

[2]) Lásd „Der Winterfeldzug 1848—49. in Ungarn“ 299. és 292. lap.

Előre és ismételve kikérem, ezredes urnak a bocsánatát, hogy következő állításainak, és az azokból levont következtetéseinek alaptalanságát mertem kimutatni. Mertem pedig azért, mert az elmondandó eseményekben közvetlenül részt vettem, annálfogva azok egyrészt emlékezetembe jól bevésve és megtartva vannak, másrészt pedig az ezzel egybevágó történelmi adatokkal teljesen megegyeznek. Ezredes ur az elmondandó eseményekben közvetlenül nem is vett részt, hanem mint azt emlékiratainak kivonatában fölhozza, mint kitünő lovasságunk derék vezére lovasságunkkal és a hozzá beosztott ágyukkal tőlünk valamivel előre balra az Aldebrő előtti tisztáson lévő magaslatokat megszállva tartotta, és védelmezte. Én pedig, ugy mint emlékiratainak kivonatában említett 51. zászlóaljnak őrmestere az aldebrői erdőnek megkisérlett visszafoglalásában részt vettem. Ezeknél fogva nem egyéb, mint az igazság kideritésének czélja lebeg *szemem* előtt, midőn ezredes ur elbeszélésének ellenmondani fogok, s ismervén az ezredes urnak kitünő igazságszeretetét tudom, hogy az igy előre motivált eljárásomat nemcsak rossz néven nem veszi, hanem azt alapjában helyeselni is fogja.

Téves ezredes urnak abbeli állitása, hogy a csatavonalba végtére bevonult Kossuth Sándor alezredes, Gózon, Bukovszky és Pósta őrnagyokkal együtt a 66. 14. 1. és 51. zászlóaljak élén az aldebrői erdőt megtámadván, onnan az ellenséget, daczára ismételt ellentámadásának, kiszoritotta, s az erdőt visszafoglalván, azt megszállva végleg meg is tartotta. Határozottan tudom, hogy mi ezen erdőt nem egyszer, de négyszer egymásután szuronnyal megtámadtuk, de mindannyiszor a tulnyomó ellenség által visszaverettünk. Ugylátszik, hogy ezredes urnak elbeszélése a negyedszeri támadásra vo-

natkozik, mert az éjnek közvetlen beálltáról beszél. Ezen negyedszeri támadás előtt a tulszámban,[1]) annálfogva az erdőnek föltétlen birtokában lévő ellenség az előttünk fekvő tisztásra széles osztagokban már bontakozni is kezdett Ezt megakadályozni akarván Kossuth Sándor az ezredes ur által megemlitett csapatok élén szuronynyal és a hirtelenül oda termett ágyuknak kartács lövegeivel támadta meg a bontakozni kezdő ellenséges csapatokat, és azokat az erdőbe visszaszoritotta. De ezek megtörténte után többé nem is támadtuk meg ezen erdőt, és igy az, daczára a négy izbeni komoly támadásunknak birtokunkba soha sem jutott.[2]) Sőt fel kell hoznom itt azt is, a mi ugy látszik, elkerülte az ezredes ur figyelmét, mert róla említést nem tesz, mi pedig a hadosztály parancsnokunk elhatározására, illetve az Aldebrő előtti állásának abbanhagyására döntő befolyással birhatott

Ugyanis, az éppen elbeszélt negyedszeri támadásnak megtörténte és a már bontakozni kezdő ellenséges csapatoknak az erdőbe való visszaszoritása után mi az eléhbi állásunkban, t. i az erdő előtti tisztáson maradtunk. Előttünk állt az annyi támadásnak szinhelyévé vált erdő, jobbra majd nem hátunkban, mindenesetre a hátrálási vonalunkon talál-

---

[1]) „Der Winterfeldzug“ 290—92. lapjai szerint ez erdőbe egymásután rendeltetett:

A 6-ik vadász zászlóaljból	. . . . .	6 század.
„ Főherczeg István gyalogságtól	. . .	8 „
„ Baumgarten gyalogságtól	. . . . .	4 „
„ tartalekos granátosokból	. . . . .	10 „
	összesen	28 század gyg.
		$4^2/_3$ zászlóalj.

[2]) Lásd: „Der Winterfeldzug“ 290—93 lapján, és „Gelich Függetlenségi harcza“ II. kötete 419 lapját.

tatott pedig az Aldebrő fölötti erdőcsücske. Már akkor állt be a korom sötét éj. Egyszerre ezen tőlünk jobbra fekvő, Aldebrő fölött álló erdőcsücskéből sürű puska lövés hallatszik. Nyilvánvalólag az ellenséges csapatok már oda átvonulván, minket oldalról, majdnem hátulról megtámadtak. Rögtön összeállittatott minden zászlóaljból egy önkéntes csapat, melyhez az én zászlóaljam is 50 emberrel hozzájárult. Ezen csapat azután az erdőcsücske felé indittatván abba behatott s rövid időig tartó puska lövésekkel azt az ellenségtől kitisztitván szabaddá tette. És csak akkor rendelte el Pöltenberg az általános visszavonulást!

Pöltenbergnek visszavonulási parancsa tehát az adott okoknál fogva motiválva volt, annál inkább, mert őtet ezredes urnak állitása szerint is a Zannini gyalogságtól való Venturini nevü őrnagy a kápolnánál vivott ütközet állásáról tévesen informálta.

De tegyük fel azt az esetet is, hogy ezredes ur a fennebb kifejtett nézeteit teljesen érvényesitteti s hogy annak folytán Pöltenberg is a debrői állását éjjel át, megszállva tartja, másnap reggel pedig az aldebrői erdőben éjszakázott[1]) ellenséggel megverekszik. Mi következménye, vagy inkább eredménye lehetett volna mindannak?

Én ismételtem azt, *a mit már czikkemben mondtam* és indokoltam *„hogy Dembinskynek vétkes dispoziciói daczára is, a kápolnai csata eldöntésének kulcsa adott viszonyok mellett csak is a siroki szorosban keresendő“*. Ha Klapka a kápolnai csatát megelőző napokban személyesen megszemléli a siroki szorost az azon uton meglévő hidakat megrongáltatja,

[1]) „Der Winterfeldzug 1848—1849.“ 296. lap.

az utat eltorlaszoltatja és csoportokkal kellőleg megrakatja, ha e csoportok a támadás esetében katonai kötelességüket megteszik, s oly könnyen meg nem ugranak (a mint azt tették); s ezen magatartásukkal Schlick hadtestének az ellenség zömével való egyesülését megakadályozzák, akkor igen is fölötte nagy előnyünkre szolgálhatott volna az, ha mi közvetlenül Aldebrő előtti állásunkat éjjel át megtartjuk. Mert azon esetben, ha mindjárt Guyon és Kmethy hadosztálya késik is, még is ezen hadosztályok érkezéseig is elbántunk volna a Kápolna-Gyöngyös tájáról ellenünk működő ellenséggel. Az utóbb nevezett két hadosztálynak érkezésével pedig már számtekintetében is oly jelentékeny túl sulyra vergődhettünk volna, hogy egyesült erőfeszitésünk eredményét már most kiszámitani alig vagyunk képesek.

De ha Klapka az előtte fekvő és oly fontos siroki szorost ugy elhanyagolja, a mint azt tettleg elhanyagolta, ha azon átereszti oly könnyen Schlicknek hadtestét, a mint azt meg is tette, ha azután még Verpelétnél is oly könnyen és minden komolyabb erőfeszités nélkül elugrik, a győzedelmes ellenség pedig rögtön üldözőbe vevén hátráló jobb szárnyunkat, egyszerre csak hátunkban valahol a kerecsendi magaslatokon terem, és minket s velünk együtt a magyar hadsereg zömét még Guyon és Kmethy hadosztályoknak megérkezése előtt megtámadja. Quid tunc? Akkor csakugyan komolyan veszélyeztetve van hátralevő vonalunk, s akkor küzdenünk kellett volna a levegőért, hogy futhassunk Mező-Kövesd felé!

Vagy látván fővezényletünk a Verpelétnél támadt csatának rosz fordulatát mindjárt a csata elején Pöltenberg hadosztályát is oda rendeli, akkor megint csak ott lettünk volna, hová különben is eljutottunk!

Igen, ezredes ur, vagy bárki más is szememre vetheti azt, hogy könnyü nekem most post festa okoskodni! Igen az áll, de ezredes ur is emlékiratait csak post festa irta meg. Különben ez minden történésznek feladata! Itt tehát ismételve ki kell jelentenem azt, hogy ezredes urnak a Pöltenberget illető szemrehányásai igazságtalanok. Pöltenberg azokat soha, de soha meg nem érdemelte!

A mult évi „Történelmi Lapok“ 14. számának 143. lapján azt irtam, hogy Guyon hadosztálya 1849. évi febr. 27-én délelőtti 11 órakor érkezett Mező-Kövesdről, Kerecsendre.

Erre nézve Toskó János hites mérnök és 1848—49. évi nyugalmazott honvédtüzér főhadnagy ur a Záthurcsáról f. évi szeptember hó 13-án hozzám intézett levelében szóról szóra ezt mondja: „Kedves bajtárs! Az 1848—49-ik Történelmi Lapok 14. számának 143 lapján azt irod, hogy Guyon hadosztálya a kerecsendi partokon délelőtti 11 órakor jelent meg. Ezt mint szemtanu, ki az 5-ik lovas üteggel a csatában vettem részt, határozottan tagadom, mert mi ott 2—3 óra közt délután jelentünk meg. Arra kérlek, hogy ezen passusodat a fönti lapokban vonjad vissza. Én ha a lapot kellő időben olvastam volna, erről értesitettem volna a szerkesztőt. De ők az elkésett adatokat nem szivesen veszik az idegenektől, mig ellenben a közlőnek későbbi helyesebb informálását bármikor helyreigazitani kötelességüknek tartják.“

Mit is én, a tisztelt bajtárs fölszólitására, igen szivesen megteszek és levelének erre vonatkozó tartalmát szóról-szóra itt adom vissza. Magam részéről pedig csak következő bővebb felvilágositással szolgálok ugyanis:

Zámbelli ezredes ur közölt emlékiratának kivonatában,

azt állitja, hogy Verpelét előtti állásáról való visszavonulását déli 12 óra után kezdette meg. Én ezen ezredes ur által meghatározott időpontot valódinak veszem.

És miután a Zámbelli ezredes ur által emlitett visszavonulásnál zászlóaljam hátrálásunk födözetével volt megbizva,

miután a Verpelét előtti állásunk a Kerecsend előtti partokig, illetve a Kerecsendről Kápolnára vezető országutig légvonalban is több mint egy mértföldnyi távolságra áll,

miután ezen visszavonulásunk közben minket mind arczban, mind balról, mind jobbról az ellenséges lovasság folyton támadott s e miatt nekünk többször is helyt állanunk kellett,

miután ama perczben, a midőn mi igy folyton üldöztetve a Kerecsend előtti partok mellett a kápolnai utra érkeztünk volna, Guyon is hadosztályával Kerecsendről jöve, a kápolnai utra fölvonult s én ezt oly határozottan tudom, hogy még a találkozása alkalmával zászlóaljához (mely Braniszkó óta előttem is ismeretes volt) intézett szavaira is visszaemlékszem;

mindezeket egybevetvén és megfontolván kénytelen vagyok Toskó János ur, bajtársunk fönnebbi állitásának igazat adni és magam részéről is állitani, hogy bizony már délután 2 sőt 3 óra is lehetet, kellett is lennie, midőn Guyonnak hadosztálya a Kerecsend előtti partokon megjelent. És ezt még annál inkább állitom, mert nem sok idő mulva a Kerecsend melletti ellenkező partokon, tehát a Laskópatak balpartján levő magaslatokon Ábrányból és Mező-Keresztesről odaérkező Kmethy hadosztálya is már fölvonuló-

ban volt[1]). Ez utóbbi felvonulás pedig tudvalevőleg d. u. 4 órakor történt meg.[2])

Én azért irtam meg, hogy Guyon hadosztálya 1849. évi február hó 27-én reggeli 11 órakor érkezett meg Kerecsendre, mert e tényt az elémbe kitűzött feladat tárgyául nem tekintettem s azért annak bővebb megvizsgálását mellőzhetőnek tartottam. Kerecsend Mezőkövesdtől legföllebb 2 és fél mérföldre esik. Kérdem én már most Gelich Richárd urtól, volt-e szüksége Guyonnak ily rövid utazás után Kerecsenden pihentetni hadosztályát 2 vagy 3 óráig akkor, midőn Kápolna és Verpelétnél döntő csata vívatik s midőn minden muló percz méhében hordhatta a nap eredményének eldöntését[3]). Kérdeni merem azt is, vajjon Guyon nem hallotta-e Mezőkövesdre való érkezése alkalmával a Kál-Kápolnánál egész késő estig a folyton bömbölő ágyuzásnak szavát, midőn azt ugyanakkor Dembinsky, Görgey az ugyanazon szélirányban levő Egerben és pedig szobában zajos asztali társaság mellett meghallották. Ezt a kérdést azért intézem Gelich Richárd urhoz, mert ő Guyonnak a kápolnai csata alkalmával tanusitott magatartását nagyon mentegeti, nagyon is dicsőiti[4]).

Én Zámbelli Lajos ezredes urnak ezen állitásait is

---

[1]) Ott találkoztam a Kmethy hadosztályába beosztott Kolleno András földim, iskola társam, akkori 124. zászlóaljbeli őrmester, később tiszt urral is, kinek tanuságára hivatkozom. Él pedig most Vácz mellett Kósdon, mint ottani róm. kath. plébános.

[2]) Görgey Arthur „Mein Leben und Wirken“ I. kötet 245. 249.

[3]) Gélich Magyarország függetlenségi harcza II. kötete 430. 431. lap.

[4]) Gelich Magyarország függetlenségi harcza II. kötete 431. lap.

tévedésen alapulónak nyilvánitom ki, mert Görgey Artur hivatkozottt emlékiratai I. kötetének i,32. lapján ezen eseményt körülményesen esbeszélve, annak ellenkezőjét állitja és

mert nyilvánvalólag kitünik, hogy maga ezredes ur még most sincs tisztában azzal. mikor kapta meg tulajdonképen Pöltenberg Verpelétre való indulási ellenparancsolato. A „Történelmi Lapok" mult évi 22. számának 215. lapján ugy adja elő a ldolgot ezredes ur, mintha Pöltenberg 1849. évi február 27-én reggel, a harcznak kezdetén, vagy még annak előtte ezen ellenparancsolatot megkapta, holott később a „Történelmi Lapok" ugyanazon számának más laplán azt állitja, hogy kár volt ezen ellenparancsot ezredes urral még éjszaka nem közölni.

Zámbelli Lajos ezredes ur közölt emlékiratainak kivonatában többi között még azt is állitja:

hogy Görgey Arthur, a mint február hó 25—27. északán Kerecseden átlovagolt volna, Pöltenberget odautasitotta, miszerint Kápolnán a fővezényletnél haladéktalanul jelentkezzék és

hogy nagy kár volt, mert sulyos következményekkel jár, hogy vele Pöltenberg nem közölte azon Verpelétre való indulási parancsot, melyat ő még éjszaká megkapott.

Én tehát a m. évi „Történelmi Lapok" 12. és 13. számának 127, illetve 134. lapjain felhozott arra vonatkozó állitásaimat és ezen állitásomnak kellő megindokolását továbbá is föntartván ezen kérdést ezentul véglegesen elintézettnek tekintem.

Végre be nem fejezhetem jelen czikkemet a nélkül, hogy mint az egy volt fellebbvalója előtt álló régi magyar honvédhez illik is, Zámbelli Lajos ezredes urnak még hosszu,

boldog és megelégedett életet ne kívánjak. Honvédszolgálatom alatt sokszor volt szerencsém ezredes urat láthatni, sokszor visszaemlékeztem reá az önkéntes számkivetésem legtávolabbi helyén is (Super flumina Babilonis) és mindig ugy lebegett szemem előtt ezredes ur, mint a magyar főhadsereg kötelességtudó legvitézebb alvezére. Azért ismételve kérem, ne vegye rosz néven ezredes ur jelen felszólalásomat, hanem tekintse azt ugy, mint egy volt alantos tisztének a reábizott ügyek tapasztalatáról szóló hű jelentését.

És még egyet: „*Az a tragikus végzet, mely Pöltenberget, utólérte, azt hiszem, öt is megvédheti legalább attól hogy egy magyar ember, annál kevésbé egy volt előkelő magyar törzstiszt sirjába köveket hajigáljon.*“[1])

Alsó-Kubin, 1893. november 3-án.

Id. Bulla György.

---

[1]) Danzer Alphons jegyzete, lásd „Dembinsky in Ungarn“ I. kötete 197. lapján.

Id. Bulla György

életrajza.

OSZK

Oly férfi arczképe van előttünk, ki a mostoha sors által tövises pályára hányatva, a szeplőtlen becsületesség ösvényéről soha sem tért le.

Bulla György Árva vármegye Ustya helységében 1827-ben született, s tanulmányait végezvén, 1849 elején az 59-dik honvédzászlóaljba, mely a feldunai hadseregnek a bányavárosokon át történt viszontagságteljes átvonulásakor szerveztetett, mint a haza ügyeért lelkesült önkéntes lépett be, s e hadseregnek minden hadi vállalatában részt vett. Értelmessége és egyéb kiváló tulajdonságai folytán hasznos szolgálatokat tett, és a kápolnai csatában, melyben a feldunai hadsereg mint VII. hadtest szerepelt, Bulla már mint őrmester vett részt, a hadi események további folyama alatt pedig hadnagygyá léptetvén elő, a catastropha bekövetkeztéig helyét mindenkor kitünően betöltötte.

Az ugynevezett „forradalom“ lezajlása után Bullát is 1850 április 7-én besorozták, és pedig a Gyulay Ferencz gróf nevét viselő 33. számu gyalog ezredbe, s csinos külseje, magas tarmete, nem külömben ügyessége és értelmessége folytán rövid idő multán őrmesterré léptetett elő, és a gránátos-századok ujjá szervezésekor Balasics századossal, kinek ő valóban kedvencze volt, az 1-ső gránátos századhoz került.

Ugyanazon időben én szintén azon ezred 6. századánál mint hadapród-őrmester szolgálván és igy Bullával ugyanazon

zászlóaljban lévén, vele — kit nemcsak alárendeltjei, de kivált bajtársai, sőt a tisztek is valamennyien tiszteltek és becsültek, — közelebb megismerkedtem és habár hat évvel nála ifjabb voltam, baráti viszonyba léptem vele ; mert férfias komolysága mellett oly vonzó, éredt higgadtsága mellett oly megnyerő modoru volt, hogy mindazokra kik vele érintkeztek épen szerénységével talán öntudatán kivül igézően hatott. Szóval Bulla a zászlóalj kedvencze volt.

Az ötvenes évek kezdetén hazánkban folyt izgatásokról mi Lombardiában vajmi keveset tudtunk ugyan, de mind a mellett némely röpiratok és egyes hirlapszámok mégis eljutottak az éjszak itálai területen állomásozó magyar csapatokhoz, kivált 1853 elején *a milánói putsot* megelőző napokban és még azután is ; és igy terjedt el az a hir, hogy Francziaországban magyar légió szerveztetik, mely majd Törökországba fog vonulni, hogy Kmethy vezérlete alatt Magyarországba betörjön.

A magyar katonáknak Svájczba és Piemontba szökése már az előtt is gyakori volt, de ezredünkben kivált 1853 nyarán öltött nagyobb mérvet, miután a Varesetől éjszakra emelkedő hegyvidékén Svájcz irányában létesitett határzárvonalat elfoglaltuk. Persze az izgatások nem hiányoztak, mivel szemben a katonai parancsnokság ellenóvintézkedéseket léptetett életbe, mihez még némely előljárók tulzása járulván, a szökés ugyszólván járványossá vált.

1853—54 telén zászlóaljunk 1—4 századai az első vonalban, és pedig az 1-ső gránátos század a Lago-Lugano délnyugati kanyarulatánál Porto-Morcote helységben es környékén volt elhelyezve, s a tónak érintett és Capolagoig délre nyuló része közötti meredek hegység észak-keleti része

már svájczi; az 5. és 6. század. mely utóbbinál én szolgáltam, a Vareseből Porto-Morcoteba vezető országuttól átszelt Arcisate városkában, a határzárlat másodvonalán volt.

1854 január 24-ére a számvivő-őrmesterek Varesebe, ezredünk törzséhez voltak berendelve, hova Bulla is elmenvén, ott nehány volt honvéd-társával azt a szándékát közölte. hogy Svájczba akar szökni és Franczia országban a már emlitett magyar légióba lépni; e kijelentésre meghittebb barátai megtakaritott pénzüket és egy zsebpisztolyt neki utravalóul odaadván, tőlük elbucsuzott és 25-ikén Vareséből elindult állomására.

Ugyanaz nap az arcisatei állomás parancsnoksága azt az értesitést vette, hogy a Canton Ticinoba kiszoritott svájcziak, kik (mintegy 30000) a milanói puts következtében Lombardiából ki lettek utasitva, a határzár-vonalat megtámadni és áttörni szándékozzák, minek következtében általános szigoru készenlét rendeltetett el

Én délután a varesei uton sétálván Bullát egy gránátossal Induno felöl jöve megpillantottam, örvendve elejébe siettem, és beszédközben a svájczi olaszok várandó támadását, valamint a készenlét elrendelését emlitettem, mire ő még kétkedően tette megjegyzéseit, de mint utóbb egyik levelében kijelenté, e beszélgetésem benne a szökés tervét még inkább megérlelte. Arcisate éjszaki kijáratánál egymástól szivélyesen elbucsuztunk, én vissza lakásomra, Bulla barátom pedig Porto-Morcote felé folytatta utját, s többé nem láttuk egymást, de másnap dél táján nem csekély meglepetésül, az 1-ső gránátos századtól Bulla György őrmesterről szóló szökevényi beadvány érkezett

Bulla ugyanis estefelé állomására bevonulván, azonnal

jelentést tett századosának az ezred-törzsnéli eljárása felől s Ballosics százados teljesen meglévén elégedve, neki meghagyta, hogy a január 26—31-ig való zsold-jegyzéket elkészitse és elhozza, mit Bulla a takarodóig este 8 órakor elvégezvén ismét a századoshoz ment, ki a század hat napi zsoldját, a mi 400 p. ftot meghaladt, azonnal leolvasta és azzal az utasitással adta Bullának át, hogy másnap a főhadnagy közbenjöttével fizettessék ki

Alig hogy Bulla lakására ért és a pénzt a század ládájába zárta, 9 óra tájt a százados a lakás udvarára jött és Bullát kiszólitván, neki meghagyta, hogy: „Ha az ezredes Vareseből jönni találna, jelentse neki, hogy őrsöket mentem ellenőrizni, a második őrmesternek pedig mondja meg, hogy a század raktári készletét azonnal csomagolja és rakaszolja.“

„Rögtön eszembe jutott — irja barátom egyik hozzám intézett levelében — aznapi közleményed; s abbeli állitásod, hogy a svájcziak támadnak, több mint valószinünek tünt fel előttem. Rögtön megfontoltam azt is, hogy valószinüleg visszahuzódunk, s hogy elhatározásom kivitelére a jelennél jobb alkalmam alig lesz. Mindegy, most vagy soha! A kapitányom elment a Lago-Lugano partján álló őrszemeket ellenőrizni, én pedig nyomban a meredek magas hegyen átmásztam Svájcz felé. Természetesen gondoskodtam arról, hogy a kapitány a legénység számára nálam letett pénzt másnap érintetlenül megtalálja.“

„Künn voltam tehát a látni kivánt nagyvilágban azzal a tudattal, hogy rendes körülmenyek között szeretett hazámat soha többé nem fogom láthatni! Akkor már mondhattam Danteval én is: »Lasciate ogni speranza, voi chi entrate in questo luogo!“«

Néhány nappal azután jelen voltam, midőn Ballosics kapitány Arcisateban a tiszteknek könyezve beszélte Bulla esetét, egyfelől dicsekedve, hogy őrmestere becsületességében nem csalódott, másfelől sajnálva vesztét, mert kitünő minősültsége folytán tisztté leendő előléptetésre ajánlotta. Hisz akkor a besorozott honvédek közül már mintegy nyolczan lettek hadnagyokká; a szökevények közül pedig legtöbben más becstelenitő bünteny is követtek el, s az ily altisztek legalább is a legénység közétkezési pénzét vitték magukkal; de Bulla jellemébez homályositó lehelet sem fért! S ez a körülmény a bizonytalanság tengerébe merült szegény ifju becsét mindenki előtt fokozta, iránta mindenki rokonszenvvel viseltetett, vagy legalább érdeklődött.

A Canton Ticino területén az osztrák szökevényektől utlevelet nem követeltek; de nem ugy a Szt. Gotthardon tul a többi cantonban, hol őket elfogták és visszatolonczolták a honnan jöttek; tehát elképzelhetni mennyi fáradalom és mily viszontagságok közepette vergődött át Bulla a központi Alpok fő hegyláncain, mig Neufchatel cantonba és onnan éjjel hegyi ösvényeken a Jurán át franczia területre Morteauba, onnan azután Bessançonba ért, hol azonnal az alakitandó légió után tudakozódott. De ennek se hire se hamva; pénze fogytán, megtérés lehetetlen, quid nunc? Felcsapott a franczia idegenek legiojának 2. ezredébe katonának és február 10-dikén azzá felavattatott azon egyetlen megnyugtató reményt táplálván, hogy a már messze távolból árnyékot vető keleti háboruban leendő részvételeit, füstbe ment hazafias ábrándjait legalább annyiban pótlandja, hogy Törökország érdekében a muszka ellen fog harczolhatni.

Hány ifju lett akkor és a hatvanas években is a sze-

szélyes sors játékszerévé? Hány tért vissza Jászváros és Galicziából mint elzüllött toloncz és került a nagyszebeni hadbíróság börtönébe?!

Besançonból a leginaríust azonnal Marseillen át Algierba és onnan a Fillippevilletől délre a Szahara felé fekvő Batnában állomásozó ezredéhez szállitották, hol 1854 márczius 25-én, tehát szökése után két hóval megérkezett; két hónap alatt az ujoncz, század- és zászlóalj-iskolákat végezte és május végén gránátossá lett.

Az idegen légió 2. ezrede, melyben sok lengyel és mintegy 150 magyar volt, 1854 junius 15-én kapta a parancsot, hogy Törökországba induljon; s áfrikai hőségben Constantinén át mintegy 160 kilométert Filippevilleig menetelve ott 19-én az ezred *Jean Bart* sorhajó-gözösre szállittatott és hét nappal azután Gallipolinál partra szállott. Onnan az ezred Varnába ment és szeptember elsején az *Albatros* vitorlás fregattra szállittatván, azon hó 14-dikén Bulla barátom Eupatoriánál tette lábát a *Svxtaja Rossie* földjére, hol az Alma-melléki, az inkermáni csatákban és Szebasztopol ostromában részt vett, mig 1855 május 22-ike éjjelén 11 óra tájt, a muszkák kirontó kapuja az ugynevezett elsánczolt tábor elleni támadáskor, egy muszka golyó jobb nagy ujját érve és karján 12 centimeternyi lövedék-csatornát furva, őtet további hadiszolgálatra, legalább a legénység harczoló állományában alkalmatlanná tette; minek folytán mint rokkant kétszeres gratificatioval ellátva, polgári állásra való jogainak fenntartásával és a vitézségi éremmel kitüntetve elbocsáttatott.

Bulla visszatért Algierba és ott csakhamar oly türhető polgári állást nyert, melyben családot is alapithatott

volna; de ez esze ágában sem volt, hanem beutazta egész Algieriát és az algieri Szaharát, mig végre a honvágy annyira erőt vett rajta, hogy beteggé lett, mely sajnálatraméltó állapotban a párisi osztrák követség utján ismételten amnesztiáért folyamodott; de mindannyiszor azt a választ kapta, hogy teljes bocsánatot nem kaphat, hanem térjen vissza önként és a főhadparancsnokság őt a legfensőbb Hadur kegyelmébe fogja ajánlani.

Végre is állapota elviselhetlen lévén, Bulla Europába visszatért és 1858 október 29-én a magentai határállomáson jelentkezvén, november 17-én Bolognában, az akkor ott állomásozó 33. gyalog ezrednél bemutatták, s természetesen az ezredi hadbiróságnak adták át.

A hadi törvényszék, de kivált az ezredparancsnok Rothkirch-Pathen Lothar gróf ezredes és később a magasabb katonai parancsnokok is vele igen emberségesen bántak; hisz azok a szökevények, kik 1854 augusztus haváig az ezredben létem alatt akár önként, akár másként kézre kerültek, kivált altisztek, ha egyebet sem vétettek is, 10-szeri utczával vagy 100 bottal lettek büntetve, és még a mantuai fegyszázadba (Disciplinar-Compagnie) beosztva.

Bullát jelentkezése után harmadnap 1858 november 20-án hallgatták ki, és a 24-én megtartott haditörvényszék őt szökés büntény miatt lefokozásra és hetenkint kétszeri böjttel szigorított, vasban töltendő 6 havi sulyos börtönre és a törvényes capitulation fölül 4 évnek utánszolgálására itélte, az ezredes pedig megkegyelmezési jogával élve, a börtön-büntetést egy hóra szállitotta le ugy, hogy a sorstól hányatott, kinek nemcsak a tisztikar, de a párisi osztrák követ is volt szószólója, a karácsony-ünnepet szivélyes régi bajtársai körében töltötte.

Ezután végelbocsáttatás czéljából felülvizsgálatra állíttatott elő, de minthogy III. Napoleon ekkor az 1859-iki ujévi gratulatióját már elmondta, Lederer báró altábornagy oda nyilatkozott, hogy Bullát a fennforgó viszonyok között nem lehet haza bocsátani, tehát őt mint félrokkantat a mantuai helyőrségi kórházhoz osztották be, hol őt az ezredesének ajánló levele megelőzvén az irodában, a 3. sz. mozgó koroda (Feld-Ambulance) nemsokára bekövetkezett felállításakor pedig mint tizedest ennél alkalmazták, hol fokonkint előlépve junius elsején örmesterré lett. 1850 január havában pedig Culoz br. táborszernagy mantuai várparancsnok beleegyezésével szabadságoltatott és ennyi viszontagság után hazáját viszontlátta, mit egykor bizony nem mert reményleni.

Bullának a sors hinárjából való ilyetén kibontakozhatását csak higgadt, szerény és megnyerő modorának, valamint megtántorithatlan becsületességének tulajdonithatjuk.

Otthon megérkezvén, a magyar érzelmü Árva-vármegyeiek az 1860 deczember végén foganatositott megyei szervezkedő tisztiválasztáskor őt alszolgabirónak választották, de 1861 novemberben az egész tisztikarral ő is lemondott, s igy ő — ki Liptó- Árva- Túrócz megyék egyesült honvédegyletének Janik ezredes elnöksége mellett megválasztott alelnöke volt, mint politikailag gyanus, rendőri felügyelet alá helyeztetett. Elkedvetlenitve, minden anyagi támasz nélkül, önfentartási gondoktól gyötörve, már a Modenában szervezkedő magyar légióra gondolt, hisz Cavour és Kossuth akkor szürték leginkább a levet; de egyszer csak meghivást kap a királyi biztostól Alsó-Kubinba; rosszat sejtve szülőhelyéről oda siet, s utóbbi őt azzal fogadta, hogy is-

meri multját, tudja, hogy utóbbi időben sokat *szavalt* a megyében, de akar-e szolgabirói állást elvállalni? S percznyi habozás után helyzetét megfontolva, a kinált állást elfogadta, 1867-ben pedig közfelkiáltással választatott meg, valamint 1871-ben is. Majd 1872-ben aljárásbirává, 1873 márczius elsején ismét járásbirává neveztetett ki, mely minőségben 1893 február 28-ikán saját kérelmére nyugalomba helyeztetett, és most mint boldog családapa és megyei virilista, saját födele alatt tölti éveit.

Ujhegyi.

A M. NEMZETI MUZEUM KÖNYV-TÁRA

OSZK

OSZK